

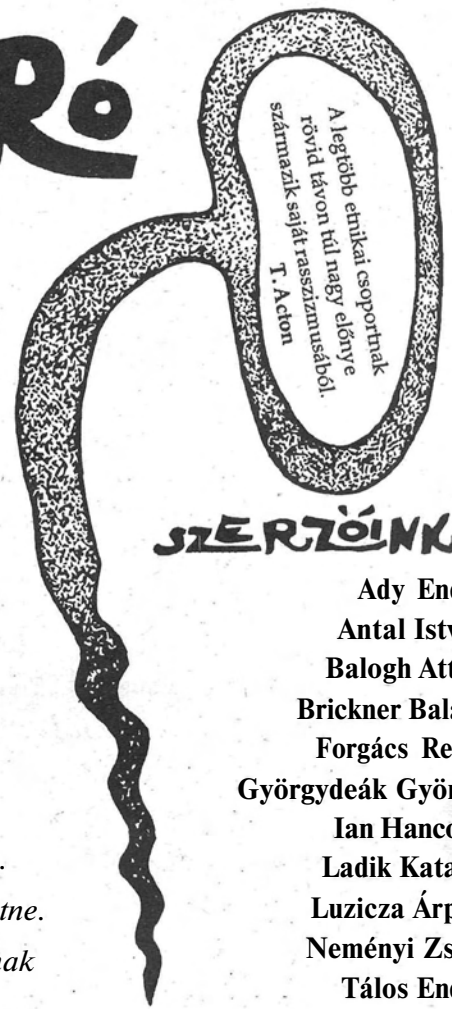
CIGÁNYFÚRÓ

KISEBBSÉGSZELLEMI MŰVÉSZETI ÉS KÖZÉRTETI FOLYÓIRAT

Ady Endre

BATTHYÁNYERVIN

Batthyány Ervin bögötei esete azt juttatta a minap eszünkbe, mi volna, ha magyar volna az a nagyszerű öreg úr, kit Tolsztoj Leónak nevez a világ. Mondjuk, hogy gróf Tolcsvaynak hívnák. Milyen régen betettük volna a Lipótmezőre. Egy gróf, aki a tekintély ellen küzd. Aki okvetlenül megbélyegezné azokat az őseit, akik Dózsa Györgyöt fél-angolosra sütötték. Egy hazátlan bitang... Néha az embert, a legvilágosabb embert is, vallásos érzések kerítik meg. Be szép is Leibniz világa. A cobolynak fehér a prémje havas Szibériában. És Tolsztoj minden lehetne. Még albán is. De a Sors nem volt olyan kegyetlen hozzá, hogy magyarnak teremtsen.

A legtöbb etnikai csoportnak rövid távon túl nagy előnye származik saját rasszizmusából.
T. Acton

SZERZŐINK:

Ady Endre
Antal István
Balogh Attila
Brickner Balázs
Forgács Rezső
Györgydeák György
Ian Hancock
Ladik Katalin
Luzicza Árpád
Neményi Zsolt
Tálos Endre
Tamás Amaryllis
Tandori Dezső
Virtuális Eszkimó

SZEMELVÉNYEK:

...Szeretem Horn Gyulát. Becsülöm mint férfit, politikust, gondolkodót. De leginkább, azt hiszem, a stílusát szeretem. Azt a könnyed impertinenciát, amivel a történelem görcsös, mégis feledhető tényeit kezeli. Ha a kokárda csigaforma: mindig van visszaút. Gombhoz varrni a kabátot: a legnagyobbak virtusa.

...Ismeretlen eredetű szavak pedig minden nyelvben vannak, és nem bizonyítanak semmit tudatlanságunkon kívül. (Megjegyzés: a burusaszki genetikusan izolált, rokontalan nyelv, s mint ilyen, csak úgy vonzza az amatőröket.)

...A VICI mindig az Egész Cigányság nevében beszél. Közélt, közél és közélmi fog. Lételeme: népe válsága.

VIRTUÁLIS CIGÁNY

A Virtuális Cigány (VICI) születési helye a magyar államigazgatás. Tanácsok, majd önkormányzatok által képzett emberi deficit hatására eszmélt és társadalmasodott. A VICI tömegbarát. Ha a cigányság szakma volna, a VICI szakszervezeti vezető lenne.

A VICI mindig az *E g é s z C i g á n y s á g* nevében beszél. Közélt, közél és közélgni fog. Lételeme: népe válsága. A rendszerváltás legnagyobb vesztese jelenti a VICI igazi nyerési esélyét. Ő a mindenkori többséget szerzett kisebbség. Vérbeli vérségi érvelő. Államfüggő. Mindent attól a drága, jóságos *Á*-tól vár.

Az emberi jogokban nem látja saját érdekeit. Zavarban van, ha előtte bárki szabad akaratra hivatkozik. A jogból szeretné száműzni a felelősséget és a kötelezettséget. Azt tekinti kollektív jognak, ami szerinte *neki jár*.

A VICI nem a piacról él: saját intézményre vágyik, melyet mások tartanak életben. Rendes rendezvény rendező. A központi és helyi költségvetésből épít – *m a g á n a k*. Évente többször arat.

A VICI kedveli a Hatóságot, ezért nem állhatja a választhatóságot.

A VICI utálja a politikai pártokat, de mindig rajong a hivatalban lévő Kormányért, elnéző a Nemzetbiztonsági Szolgálatokkal. Tudja, hogy távirányított. A VICI a módszertan mestere: *Small brother watching you!* Felnéz a rendőrré és a hivatalnokra, hiszen a VICI-nek is *hivatalból* van igaza. A VICI Hivatalból van.

A VICI-t gyakran zsarolják, ezért nem kedveli saját magát. Nem bízik jogaiban, nem tud előítéletes emberekről: számára a *többség*, úgy ahogy van, rasszista. A tudata hasad, nem a ruhavarrása.

Retteg a minőség ellenforradalmától. Mindig bátran a szemébe mondja a Hatalomnak, hogy: *jól van úgy, ahogy van*.

A gettosítást nem bánja, ha ő is lehet rendfenntartó. Nem háborítja fel az elkülönítés, ha ő is az elkülönítők között lehet. Értelmiséginek nevezi magát, pedig csak virtuálisan az: a valóságban *érzelmiségi*.

Választások idején kevés a szabad ideje. Bárhová toboroz. Patrónusai számára hasznos feladatot lát el: fellépése meg nem értést, gyűlöletet és megaláztatást eredményez, bárhol szerepel (tetik) is.

A VICI sohasem magányos. Alkalmazkodóképessége miatt *őt nem lehet* megkülönböztetni.

Virtuális Eszkimó

Ian Hancock

A ROMÁK INDIAI EREDETE ÉS VÁNDORLÁSA NYUGATRA

A gypsy vagy gipsy (cigány) szó használata Indiában az elmúlt évszázadban terjedt el. Különböző vándor vagy bűnöző csoportok jelölésére szolgált, függetlenül attól, hogy valójában azok milyen etnikumhoz tartoztak. *Gierson* a „The Gipsy Languages of India” (Az indiai gypsy nyelvek) című nagyszabású munkájában olyan nyelvi rokonsággal nem rendelkező csoportokkal foglalkozik, mint a dravidai telugu nyelven beszélő bhakták és az indo-árja dzsaipúri nyelven beszélő pendarik.

A szó illetén alkalmazása Indiában *Sir Denzil Ibbetson*ra vezethető vissza, aki 1881-ben elsőként használta azt a „Census Report for the Punjab” című munkájában. Ezt a szót az angol nyelv már a XVI. századtól használta és olyan népséget jelölt vele, amelynek egységét hasonló viselkedési mintái és nem azonos faji vagy kulturális gyökerei jelentették. Az európai ember cigányképében uralkodó zűrzavar már magában a cigányságot jelölő gypsy szó eredetében megnyilvánul. A gypsy szó eredetét tekintve az *Egyptian*, tehát „egyiptomi” szó rövidítése.

A gypsy szó használata valószínűleg állandósult, annak ellenére, hogy a népcsoport, amely önmagát romának (egyes száma: rom) nevezi, nem nagyon kedveli.

A romákat egyiptomiaknak hívják nemcsak angolul, hanem görögül ((ae)gyphtos), albánul (jevg, magjup), makedónul (gjupci), franciául (gitans), baszkul (ijito) és spanyolul ((e)gitanos) is, sőt magyarul a Fáraó népeként is emlegetik őket. Ennek oka abban keresendő, hogy a cigányok Európába a Bizánci Birodalmat és Dél-Kelet-Európát elfoglaló oszmán törökökkel együtt bevándorló iszlám kultúrával érkeztek.

A keresztény Európában akkoriban muzulmán-ellenes és Ázsia-ellenes pánikhangulat uralkodott, nem minden ok nélkül. A Dél-Nyugat-Európában (Portugália, Spanyolország, Franciaország egyes területein és a Nyugat-Mediterránium szigetein) ugyanis a mórok, míg Keleten, Lengyelországban és a Havasalföldön pedig a Dzsingizkán unokája, Batu-kán vezette (nem muzulmán) mongolok vetették meg a lábukat. Így a Kelet felé vezető kereskedelmi utak Európa előtt gyakorlatilag elzáródtak, és újabb útvonalak feltárása vált szükségessé, ami egyúttal

előmozdította az európai gyarmatosítást. A Szentföld is megközelíthetetlené vált a keresztény zarándokok számára.

Az európaiak képtelenek voltak különbséget tenni az egyik vagy másik mediterrán, illetve keleti nép között, és egyaránt nevezték őket hol törököknek, hol tatároknak, szaracéneknek vagy egyiptomiaknak. Így történhetett, hogy a XIII. század közepén Keletről Európába bevándorló romákat tévesen az egyiptomi névvel illették. Hasonló félreértésen alapszik Amerika őslakosságának indián elnevezése is, mert Columbus azt gondolta, Indiába jutott el. A romákat törököknek és tatároknak is hívták, illetve hívják helyenként még ma is, például Skandináviában és Amerikában. Hasonlóan téves megjelölés élt más nyelvekben is: a franciában bohém vagy szaracén, a németben és a hollandban pogány (azaz: muzulmán) és a spanyolban magyar (húngaros). Csak mostanság kezdik megtanulni Európában az igazi nevüket.

Azokban az országokban, amelyek legközelebb estek a muzulmán területekhez, az emberek idővel rájöttek, hogy a romák teljeseen különálló nép. Mivel sem keresztények, sem muzulmánok, európaiak, törökök, mongolok vagy szemiták nem voltak, azonosításuk komoly talányt jelentett az európai népek számára. Bőrük sötét, addig soha nem hallott nyelven beszélnek, és úgy tűnt, nincs hazájuk. A romák azonban tudták, hogy Indiából jöttek, és ezt hangoztatták is. A korabeli Európában élő népeknek, különösen pedig a középkor parasztságának India fogalma nem mondott sokat. Könnyebb volt azt hinniük, hogy a romák ősei a Bibliából ismert egyiptomiak, akik kiűzték Egyiptomból a zsidókat, vagy éppenséggel maguk a kiűzetett zsidók. További feltételezések szerint az Atlantiszról vagy a Holdról származtak, megint mások úgy gondolták, hogy a romák olyan egyének „összeverődött” (made up) közössége, akik diólével mesterségesen sötétítették bőrüket, és közösen kiagyalt tolvajnyelvet beszéltek. A romák indiai származása csak 1760 után vált az európai tudományos körök számára ismertté, mikor egy holland egyetem diákja tanúja volt néhány malabari (azaz: mala-jalam) diáktársa szankszrit nyelvről folytatott vitájának.

Ez a diák, Név szerint *Vályi István*, tudott már valamelyest cigányul – tehát romániul –, amit magyar cigányoktól tanult. Nem volt ugyan nyelvész, mégis eleget tudott ahhoz, hogy felfogja a jelentőségét a cigány és a szankszrit nyelvek között megfigyelt hasonlóságnak. Észrevételét másokkal is közölte, és a XIX. századra kiterjedt kutatómunka vette kezdetét, amely nemcsak magát a cigány nyelvet, hanem ennek az Európa szívében élő indiai népcsoportnak mind eredetét, mind pedig történelmét és identitását is vizsgálta.

Számos feltevés született, amelyekre azonban rányomta bélyegét a darvinizmus kora és az európai gyarmatosítói fölény a nem fehér népekkel szemben. Hiányosságukhoz is hozzájárult, hogy az indiai nyelvekről írott tudományos munkák csak szűkös mértékben álltak rendelkezésre. A romákat akkori európai életkörülményeik szerint ítélték meg, és feltételezték, hogy az eredeti indiai életmódjukat tükrözi. Ilyen alapon őseinket mutatványosoknak, vurszítóknak, prostituáltaknak, tolvajoknak, hóhéroknak és vécépuculóknak tartották.

Ez a szemlélet 1841-től vált általánossá, amikor is egy Brockhaus nevű úr felvetette, hogy a cigány nyelvben embert jelentő szó, a „rom” esetleg azonos lehet az indiai „dom” szóval. A „dom” szó olyan népességet jelöl, amelyet a szótár az alábbiak szerint ír le:

„Olyan, igencsak alsórendű kaszt, melynek tagjai egy India-szerte élő őslakos rasszból származnak. Hivatásuk szerint hulaszállítók, riksatolók és hasonlók voltak.”

Ez a nézet a romológiában egykettőre általánosan elfogadottá vált, és még ma is fenntartás nélkül hivatkoznak rá szakkönyvek szerzői. Jóllehet, majdnem bizonyos, hogy a „rom” a „dom” szóból származik, eredeti jelentése – *Kenrick* szerint (1995) – egyszerűen „ember”, abban az értelemben, hogy „mi” szemben „másokkal”. A romák Indiából való kivándorlása idején sem egyezett meg a szó jelentése azzal, amit később Brockhaus javasolt. A „dom”-hipotézist támasztja alá az a majdnem minden tanulmányban fellelhető magyarázat, amely arra ad választ, hogy kik a romák ősei, miért és mikor hagyták el Indiát. *Firdauszi*, XI. századi perzsa költő „Sáh Name” című elbeszélő költeménye nyomán az elmúlt százötven évben széles körben elterjedt az a nézet, miszerint a romák tízezer zenész és udvari mutatványosleszármazottai, akiket az i.e. V. században Shankal, Canodj királya és Szindh maharadszája vejének, Bahram Gurnak, Perzsia szasszanida uralkodójának ajándékozott. Az őleszármazottaik a „lúrik”. *Firdauszi* ötszáz évvel később született elbeszélése szerint még mindig Perzsiában éltek. Szintén Perzsa történeti forrásból ered az a feltételezés, hogy Mamún kalifa halálát követően i.sz. 833-ban, indiaiak egy másik csoportját ejtette foglyul Ojeifibn Ambassa, majd Bagdadtól északra hajtotta őket, míg Ain Zarba és Khanakinba nem értek valamikor a XI.

században. Egy arab forrás szerint az előbb említett népet bizánci csapatok fogták el, majd északra a Bizánci Birodalom területére hurcolták. Ismét egy újabb hipotézis, amelyet *De Goeje* holland orientalista tett közzé 1875-ben, a romák őseinek az i.sz. 855-ben Ain Zarba közelében foglyul ejtett huszonhétezer dzsátot tekint, kiket innen a Bizánci Birodalomba hajtottak. Az arab krónikás, *Tabari* írásaira hivatkozó elmélet viszont azt feltételezi, hogy az indiai dzsátok, akik eredetileg a Tigris völgyében telepedtek le, majd valamikora IX. században Északra, Szíriába vándoroltak.

Az elmúlt húsz évben maguk az indiai kutatók, mint például *Rishi*, *Joshi*, *Shashi* és mások is megkezdték a romák történelmének feltárását. A nyugati tudományos életben meghonosodott fenti nézeteket európai és amerikai nyelvészek, köztük romák is, új elméletekkel cáfolták. Különböző történelmi és nyelvészeti okok miatt megalapozatlannak tűnik az az elképzelés, miszerint a romák Indiából az V. században vándoroltak volna ki, és Európába csak nyolc évszázaddal később érkeztek volna meg. Lehetséges, hogy az indiai eredetű népcsoportok tizenöt évszázaddalezelőtt Indiából Közép-Kelet felé vándoroltak, de valószínűnek tűnik, hogy ezek leszármazottai nem a romák, hanem navarok vagy domari népek, noha a domari nem mutat különösebb nyelvi rokonságot Shankal király szindhi népének szindhi nyelvével. Napjainkban inkább hajlunk arra a feltételezésre, hogy a dóm eredetű népcsoport tagjai valóban a romák őseihez tartoztak, de ez az egész kivándorló népnek valószínűleg csak egy részét alkotta. A dómok táborkövetők voltak, akik annak a harci egységnek a szükségleteit látták el, amelyet a XI. században az iszlám indiai befolyásainak feltartóztatására állítottak fel.

A II. században, 1001 és 1026 között az ahaznavidák és gházik néven emlegetett (afgán és török) vegyes csapatok Mahmúd király vezetésével mintegy tizenhét alkalommal támadták meg Szindhét és Pandzsábot. Mahmúd a Gazni Birodalom ugyancsak Gazni nevű fővárosában élt. Ez a birodalom, mely Afganisztán (egy részére) és Khoraszánra, a mai Irán keleti tartományára terjedt ki. Mahmúd serege 1001-ben legyőzte a Jayapalákat Afganisztánban, ezzel véget vetve a hindu Sahi dinasztia addigi uralmának. Elfoglalta a pandzsábi Pesávart is, ahonnan félmillió hadifoglyot hurcolt magával. 1017-ben Krisna szülőhelye, Mathurá városa ellen győzedelmeskedett, és felépítette az első mecsetet Indiában. 1024-ben Mahmúd lerombolta a Samanthi Siva templomot, és lemészárolt ötvénezer hindu kanát, majd újabb mecsetet emeltetett. Bár a háborúskodás a ghaznavidák győzelmével végződött (Afganisztán és Pakisztán ma többnyire iszlám és nem hindu vallású területek, továbbá Kashmir az egyedüli muszlim

állam Indiában) az indiai rádvspút csapatok hős ellenállása sem lebecsülendő.

A rádvspútok történelmileg nem alkottak egységes népet. Vegyes csapataikat – az iszlám megállítására – tudatosanszervezték és válogatták össze az Észak-Indiában élő nem árja Pratihara vagy Pariharok népéből. Ezek az ezer évvel korábban Indiába betörő, az alánokkal rokonságot mutató szkíta népek leszármazottainak tekinthetők. Az így kialakult légiókat ellátó tábor-kísérők a legalacsonyabb varnából (a Sudra kasztból) és a kivetettek vagy érinthetetlenek csoportjaiból, az ahírok a gujjarok, a lohárok, a lobhanák, a saudagarok és a tandák közül kerültek ki. T. C. *Palakshappa*, indiai történész feljegyzéseiből tudjuk, hogy a hinduk és a muzulmánok egyaránt toboroztak más népek fiaiból is katonákat. A harcokban jelentős számban vettek részt a Szomáliában és az attól délebbre eső mai Tanzánia óceán partján élő afrikai népek, a jánhabshik és a sziddhik. R. R. *Chauhan* (1994) és *Naik and Pandya* (1993) legújabb kutatásai szerint ezek a harcosok a hinduk oldalán a ghaznavidák dobosaiként vonultak háborúba, majd amikor a ghaznik Indiából visszavonultak, hátra maradtak az Indus partján, a Gazni városától dél-kelet irányában háromszázötven mérföldre fekvő Jampurban.

A romák különálló néppé válásának történetében tehát valószínűleg beazonosíthatók kusita és keletbantu elemek. E rokonságra utaló jegyek egyértelműen fellelhetők az

Indiában ma élő Rádvspút közösségekben. A dravidák és a kelet-afrikaiak még korábról eredő genetikai kapcsolatára mutatott rá *Rajshekar* (1987). A dravida gyökerű szavak (mint a *kalo* (fekete), *huj* (könyök), *čumid* (csók), *čhor* (szakáll) stb.) cáfolják a feltételezést, hogy a romák ősei még Indiába érkezésük előtt (talán Perzsiában) elszakadtak volna az ind nyelvű bevándorlóktól. Ezt a felfogást ma több indiai tudós is hevesen támadja.

Az összes fenti csoportot jó képességeik és mindenekelőtt nem árja (dravida, parihar és feltehetőleg afrikai) származásuk alapján válogatták össze. *Watson* (1988) szerint a rádvspútok az iszlám agresszió feltartóztatására egybeforrasztott, „különböző nem árja csoportokból összeálló harcos társadalom, amelyet rokonsági szálak tartanak egybe, és amelyet a Nap és a Hold leszármazottait és a Koeattiyákat (harcos) megillető státuszban részesítettek”. A harcosoknak ez a Nappal, a Holddal, valamint a csillagokkal való szimbolikus szövetségének maradványa ma is megtalálható néhány európai roma csoport klán-címében.

Mintum és *Hitchcock* (1966) szerint „A Ksattiya státuszt kiérdemlő klánok nagyrészt azoknak az Indiába betörő törzseknek a leszármazottai, akik Közép-Ázsia felől érkeztek a muzulmánok megjelenése előtt. Később a muzulmán hódítás idején több ilyen klán, akik most már rádvspútoknak vagy a „fejedelem fiainak” hívták magukat,

a Khalapurtól Dél-Nyugatra fekvő Rádzsputániába menekültek. Egyes rádzsput klánok a muzulmán seregekkel küzdve Észak vagy Dél felé, Közép-India hegyvidékeire vagy a Himalájába sodródtak, sőt néhányan talán Közép-India felől Észak-India felé vonulva egészen Nepálig eljutottak.”

A vegyes eredetű rádzsputók manapság tiszteletbeli árják, valószínűleg a többi táborkövetővel együtt főleg érinthetetlen és súdra dravidáktól származnak. A bandzsarak történelme szerint az Indiából kivezető vándorhullám a Khyber, a Bolan és a Mulla szorosokon át vonult, bár újkeletű nyelvészeti bizonyítékok egy ennél még északibb, esetleg a Shadur és a Baroghil szorosokon átvezető útvonalat sugallnak. A nyugati irányú vonulások során, a Közel-Keleten, a Bizánci Birodalom legkeletibb határát súrolva újra meg újra harcba keveredtek az iszlámmal. Egyes elméletek szerint a kivándorlók hullámát az i.sz. 1192-es teheráni vereségük indította el. Ez azonban feltételeznél, hogy csak száz év, vagy még rövidebb idő alatt érkeztek Európába. Ezt az elképzelést cáfolja viszont az a jelentős mértékű iráni és legfőképpen bizánci görög nyelvi hatás, ami egy sokkal tartósabb és behatóbb kapcsolatot feltételez. Egyre távolodva hazájuktól a cigányok közös indiai identitástudata legyőzte a jati és más kaszt szerinti megkülönböztetéseket, melyek társadalmilag megosztották őket, és idővel egy néppé váltak. Ez az elmélet elfogadható magyarázatot nyújt arra is, hogy a cigány nyelv különböző közép-indiai, északnyugat-indiai és dárd (dardic) nyelvi jeleket is mutat. Egy elismert brit orvosi szaklapban a *The Lancet*-ben közzétett jelentés a romák származását a következőképpen határozza meg:

„A peptoglobín pheno típusok és a HLA típusú vércsoportok vizsgálata kimutatta, hogy a... (európai és amerikai)... cigányok (Gypsies) önálló faji csoport, mely az indiai Pandzsáb területéről származik. Ezt támasztja alá az a hasonlóság, amely a cigányság roma nyelve és a hindi között megfigyelhető. A két nép rokonságát elismerte már az ENSZ 1977-es határozata, amely „megerősítette, hogy a cigányok vagy romák történelme, kultúrája és nyelve indiai gyökerekre nyúlnak vissza.”

A bandzsarak, akik magukat gorwat-nek, vagy gormatinak hívják, származásukat a rádzsputóktól eredeztetik, de azokat a romákat tekintik őseiknek, akik soha nem hagyták el Indiát. Gierson elmélete is a közös eredet elképzelését bizonyítja. Szerinte a bandzsarak „eredetileg dravidák, akik viszonylag korán árjává asszimilálódtak, mégpedig a filológiai kutatások következtetése szerint valahol Rádzsputániában.” Az őstromák és a dravidák rokonságát feltételező elméletek nem újkeletűek. Richárd Pischel, német tudós már 1883-ban ezzel foglalkozott a „Deutsche Rundschau”

folyóiratban megjelent cikkében. A romák kettős dravida és pratihara eredete azonban nem merült fel egészen 1968-ig, *Vanya de Gila Kochanowski*, cigány nyelvész „Fekete cigányok, fehér cigányok” című alapcikkéig.

Cigány nyelvi bizonyítékok szintén a katonai eredet elméletét támasztják alá. Erre utalnak nemcsak a *dárda* (bust) és a *kard* (***) szavak, de a „nem-cigány” jelentésű *gadzo* és *das* szó is, aprakrit gajjha-ból eredő *gadzo* szó szerinti jelentése „házi”, nem „katonai”, „civil”, a prakrit *dasa*-ból eredő *dasszótári* jelentése pedig „ellenség”, „szolga”, „fogoly” (ami ellentmond annak a korábbi teóriának, hogy a romák őseit hadifogolyként hurcolták volna el Indiából). Az ugyancsak nem-cigányt jelölő *goro* eredeti szankszrit jelentése „sápadt bőrű” (a mai landában és szintiben „fogoly, rabszolga”) szemben a spanyol, a velszi és a finn roma népek magukra alkalmazott fekete jelentésű etnonímiával, a *Kalo*-val. A XIX. századi híres romológus, *Alexander Paspati* szerint a roma történelem feltárásának kulcsa a roma nyelv kutatásban rejlik, és ehhez nem fér kétség. A cigány nyelv, hasonlással élve, olyan, mint egy hagyomány, amennyiben a rétegei egymásra épülnek. Az alapja mindenekelőtt a Közép- és Északnyugat-Indiában beszélt nyelv, majd azt a dard nyelvi réteg követi. Az utóbbi elem, valamint a Gilgittől Északra beszélt burusaki elemek tanúsága szerint kell feltételeznünk, hogy a romák Indiából kivezető útja a Hindu Kush legészakibb vidékén át vezetett. Berger (1969) a roma nyelvben tizenhárom elemet sorol fel, melyeknek részletes nyelvészeti értelmezése alapján burusaki (vagy werchikwar) eredetet tulajdonít. Ezek közül egyiket sem sikerült etimológiailag kielégítően értelmezniük a romológus tudósoknak, *Miklósinak*, *Sampsonnak*, *Gjerdmannak*, *Lrjungbergnek*, *Calvetnek*, *Boretzkynek* (bár különböző téziseket állítottak fel eredetükre vonatkozóan). Néhány példa Berger felsorolásából: *čiró* - idő, *cird* - hús, *sapa* - megázik, *sulum* - szalma, *uzilo* - adós, *ceko* - kicsi, *dzi* - lélek, has, *kazom* - mennyi, sok, *khurmin* - gabona, mag.

Lorimer (1937) „Burusaki és idegen szomszédai” című művében a következőket írja:

„A burushaski ajkú nép között indo-árja nyelvet beszélő kisebbségek élnek, akik a társadalom egészében a kovácsmester és a muzsikus hivatását töltik be. Dumaki nyelvű domáknak vallják magukat, és minden kétséget kizáróan a gilíti (Gilgit) domáknépcsoportjához tartoznak.”

A dumaki nyelv a hindinél kevesebb rokonságot mutat a romával, mégis a Chitralban beszélt phalurahha nyelvben kimutatható dard nyelvi elemek megerősítik azt a feltevést, miszerint az Indiából kivándorló útja a szindektől északabbra vezetett. (lásd: táblázat 1.)

Magyar	Romani	Phalura	Hindi	Dumáki
Alma	phabaj	babai	phal	balbai
Méh	birovli	brimbari	bhir	-
Hideg	šilalo	šidalo	shílá	šilda
Szamár	xer	khar	-	ʃakun
Álom	suno	sen	sáp	-
Száraz	šuko	šuko	sukhá	-
Kövér	thulo	thulu	sthul	-
Egészséges	sasto	sástu	tendrust	-
Sarok	khur(i)	khur(i)	-	jan
Forró	tato	tato	tattá	tata
Mennyi	kati	kati	kittná	kateyek
Éhes	bokhalo	buchal	bhuká	-
Ember	manuš	monuš	manav	maniš
Egér	muso	muso	mus	šonmumayo
Öreg(thum)	phuro	burō	buddá	prána
Öreg(hum)	purano	purōnō	puráná	prana
Savanyú	šuklo	čukro	khatta	-
Van	hino	hinu	he	ča
Borda	prašav	prašu	pámsu	-
Alszik	lindra	hindra	níd	niyas
Vő	džamutro	jhamatro	jámái	ʃamča
Szomjas	trušalo	trišelilo	tirasá	-
Fonal	thav	dhawa	dhágá	dōn
Fáradt	khino	khindo	thaká	šamuná
Okád	čhad-	čhad-	chár-	-
Dió(walnut)	akhor	achor	akhrot	akou
Tél	ivend	hewand	hemant	-
Év	berš	beris	baras	baris

1. táblázat

Az összehasonlítás kedvéért: a fent felsorolt szavaknak csaknem egyharmada mutat rokonságot a domarival. Ezeket emeltük ki alább, ahol a szindhi és lahnda megfelelőjüket is igyekeztünk feltüntetni. (lásd: táblázat 2.)

Magyar	Domari	Szindhi	Lahnda
Szamár	gar	gaḡdah	-
Száraz	ska	sukō	-
Forró	tota	tatō	-
Mennyi	kati	-	-
Ember	manus	mard	manhū
Vő	jatro	-	-
Szomjas	tirasala	-	-
Fonal	ḡaf	-	-
Év	wars	-	-

2. táblázat

A következő rétegnek a száznál is több perzsa és kurd szót tekinthetjük. Alig akad azonban egy-két arab szó, és azok is más nyelvek közvetítésével kerültek a roma nyelvbe. Ilyen alapon megállapíthatjuk, hogy a vándorlás útja Nyugat felé haladhatott a Kaszpi-tenger déli partja mentén, majd onnan fölfelé fordulva folytatódhatott egészen Kelet-Kaukázusig. A roma nyelvben továbbá több mint negyven grúz, oszét és főleg örmény szót azonosítottak (Le Redzoso, 1984), amiből arra következtethetünk,

hogy a romák még azon is túl, Dél-Kaukázuson keresztül-vágvá a Fekete-tenger déli partján tovább vándorolva juthattak Európában. (Ennél későbbre tehető a török eredetű szavak megjelenése a dél-keleti roma nyelvjárásokban.)

A középkori görög legalább kétszáz szóval gazdagította a romák nyelvét. E miatt az erős nyelvi hatás miatt feltételezhető, hogy a romák hosszasan időztek a Bizánci Birodalomban. Mongol ajkú népekkel való kapcsolatról árulkodik a roma nyelvben lévő *mangin* - kincs (-*mungun*) szó, mely az akkori Arany Horda fennhatósága alatt álló Kaukázuson vagy Észak-Perzsián átvonuló vándorlás során ragadhatott meg. Mivel ezen a területen sehol nem beszéltek mongolul és törökül egészen a XIII. század közepéig (Doerfer, 1970), és a roma *aresajipe*, azaz a romák Európába érkezése is ez időre tehető, megállapíthatjuk, hogy a romák hosszasan bizánci tartózkodásuk idején a Birodalom keleti és nem a nyugati végében éltek. Innen tovább vándorolva már viszonylag rövid idő alatt értek Európába (ami esetleg a mongolok nyugati terjeszkedésének tudható be.)

Vizsgáljuk meg közelebbről ezeket a nyelvi régegeket, hogy a romáktársadalmi helyzetéről is képet alkothassunk. A Bizánci Birodalom keleti felén lakó népekkel való együttélés során épültek be a roma nyelvbe a *ló*, *szekér*, *út* szavak megfelelői (grast, vurdon, drom), valamint néhány

görög és örmény eredetű szó. Ilyen nagyrészt görög és örmény jövevényszavak a majd az összes főmfajta jelölő szó, továbbá az *üllő, kovácsol, kemence, olvaszt, szeg, patkó, kalapács* jelentésű szavak. Mindazonáltal az alapszókincs háromnegyede indiai eredetű: *az eszik, iszik, fut, ugrik, ül, alszik, fent, lent, bent, kint, nagy, kicsi, éhes, szomjas, nagy-néni, nagybácsi, birka, kígyó, káposzta, ezüst, arany, lány, víz, tej, kés, itt, ott, egy, kettő, három, négy, öt, fekete, fehér, piros, messze, közel, öröm, bűn, cigány ember, nem-cigány ember, cigány fiú, nem-cigány fiú* roma megfelelője mind indiai eredetű szó: *xa, pi, prast, uszi, bes, sov, opre, tele, andre, avri, baro, cikno, bokhalo, trusaló, bibi, kak, bakro, sap, sax, rup, sumnakaj, rakli, pani, thud, éhuri, athe, othe, jekh, duj, trin, star, pandz, kalo, parno, lolo, dur, pas, los, dos, rom, gadzo, éhavo, raklo.*

Az európai, az ausztráliai, az amerikai, a brazíliai, de a világon másutt élő cigányok közös indiai öröksége nemcsak a nyelvükben, hanem kultúráik más területein is kimutatható. Néhány magyar, szlovák és erdélyi csoport megőrizte az indiai *bhairava* zenei hangsort csakúgy, mint a *tabla* dob ritmusát imitáló *bolet* szájzenét. A belső viták elrendezésére intézményesült kris, bár görög jövevényszó a roma nyelvben, mind formájában, mint pedig funkciójában megfelel az indiai *panchayat*-nak.

A magyarországi romáknál még ma is jellemző továbbá a botos tánc (*rovljako khelipe*) és a pilivani birkózás, melynek különlegessége, hogy a birkózók olajjal kenik be testüket (vö. *urdu pehlivan*). A kígyóbűvölést pedig Szerbiában cigány mesterségként tartják számon.

Bizonyos roma közösségekben legalább a századfordulóig gyakorlat volt az elhunyt személyes tárgyainak elégetése, és az özvegyen maradt asszony rituális öngyilkossága. Ez a szokás is egy indiai rítust, a *Satit* idézi. Külön figyelmet érdemel a *Sati-Sara*, vagyis a Szent Sára, a romák sorsistennőjének imádata, aki miatt minden esztendőben zarándokok érkeznek La Camargue-be, a dél-franciaországi Stes. Maries de la Merbe. Sati-Sara, más nevein *Kali, Bhadrakali, Uma, Durga és Syama* Siva isten kíséretében. Siva szigonya, szankszritul a *trisula*, a vándorlások folyamán hindu jelképből idővel keresztény szimbólummá vált. A szót a roma nyelv *trusul* alakban a keresztre vonatkoztatva vette szótárába. Mindez a XI.-XII. században történhetett, amikor a vándorló romák Örményországba érkeztek. Az örmény cigány nyelvben ugyanis a *T(e)rusul* egyaránt jelenti a templomot és a papot. Ezenkívül a cigány nyelvben mindenütt használatos húsvét jelentésű *Patradji* is örmény jövevényszó, ami méginkább valószínűsíti, hogy a romák Örményországban ismerték meg a kereszténységet. Mivel a roma csoportok történelmi hanyattatásai túlélése érdekében többféle vallást vettek fel, a romák kultúrájában a hinduizmus, mint összefüggő vallási rend-

szert nem maradt fent. Mindazonáltal a roma hitvilág mintái között markánsan tovább élnek a hindu kultúrából származó vallási elemek.

Noha az étkezési szokások és az étel elkészítésének módjai a különféle észak-indiai népek között sok hasonlóságot mutatnak – lévén a romák őshazája *Radzsasztán* és *Pandzsáb* – étkezési szokásaik leginkább a modern bandzsaráékhoz hasonlóak. A rituális értelemben vett tisztátalanság fogalma, ami a roma kultúra alapvető összetevője, a *várna* rendszerében mindig is jelen volt. Ennek értelmében az indiai kasztrendszerben csak az egyazon *játi* tagjai lehetnek együtt a tisztátalanság veszélye nélkül. A közösségen belül azonban nem mindig tudják egymásról, hogy kik tartoznak ugyanahhoz a játihoz, ezért étkezésük kerül a közös evőeszköz szájjal való érintését. A hagyományőrző roma kultúrában úgy isznak, hogy az edényt az ajkuktól messze eltartva öntik a folyadékot a szájukba, azért, hogy az edény peremét ne érintsék (*a kerlo*). A közös pipából is úgy szürcsölnek vagy „isznak” (*pilo*), és nem szippantanak, hogy ajkukkal csak a pipaszár köré tartott markukat érintik. A cigányok úgy kerülhetik el a legbiztosabban a mások által használt evőeszközök érintését, hogy kézzel esznek. Ezek az étkezési szokások maig megtalálhatók náluk.

A romák a radzsputokhoz hasonlóan két csoportba, a „szokványos” és a „jótékony” (*baxtalo*) kategóriákba sorolják ételleiket. Ezt a két osztályt a radzsputok a „hideg” és a „meleg” címkével jelölik az ételek hőmérsékletétől vagy az erejétől (csípősségüktől) függetlenül.

A cigányság ugyancsak a radzsputokhoz hasonlóan a betegségeket is kétfelé osztja. Az egyik kategóriába az olyan számára természetes, a közösségre jellemző betegségek tartoznak, mint például a szív működési zavarok és az ingerlékenység, míg a másikba a kívülálló vagy a gádszók túlzott közelsége miatt szerzett kórságok, például a mindenfajta nemi úton terjedő betegségek. Efféle bajokkal nem-cigány orvoshoz kell fordulni, míg a cigány betegséget a *drabarni* vagy az orvosságosasszony gyógyítja hagyományos módszerrel. Az utóbbi foglalkozását a radzsputoknál a *siana* űzi. A *drabarni* szó töve *darb*, jelentése gyógyszer (ld. szakszrit *dravya* „orvosság”, vö. hindi *darb*). A *darb*-ból képezik továbbá a *drabar* szót, amit angolra általában „jövendőlni”-vel fordítanak, bár a roma nyelvben „jobbítani”-t jelent. A romák, ha angolul utalnak az Indiából hozott gyógyítás mesterségére, akkor a „tanácsolni” (*advising*), és nem a „jövendőlni” (*fortune telling*) kifejezéssel élnek, mely utóbbi jelölésére létezik a romában egy másik ige, a *duriker*.

A romák indiai eredete a legtisztábban a lélek és a test ápolása területén érzékelhető. Mind az ételek elkészítésében, mind a higiénia és a viselkedéskultúrában alapvető fontosságú a „tisztá” (*vuzo*) állapot megkülönböztetése a „tisztátalan” (*makhardo* vagy *pokhelime*)

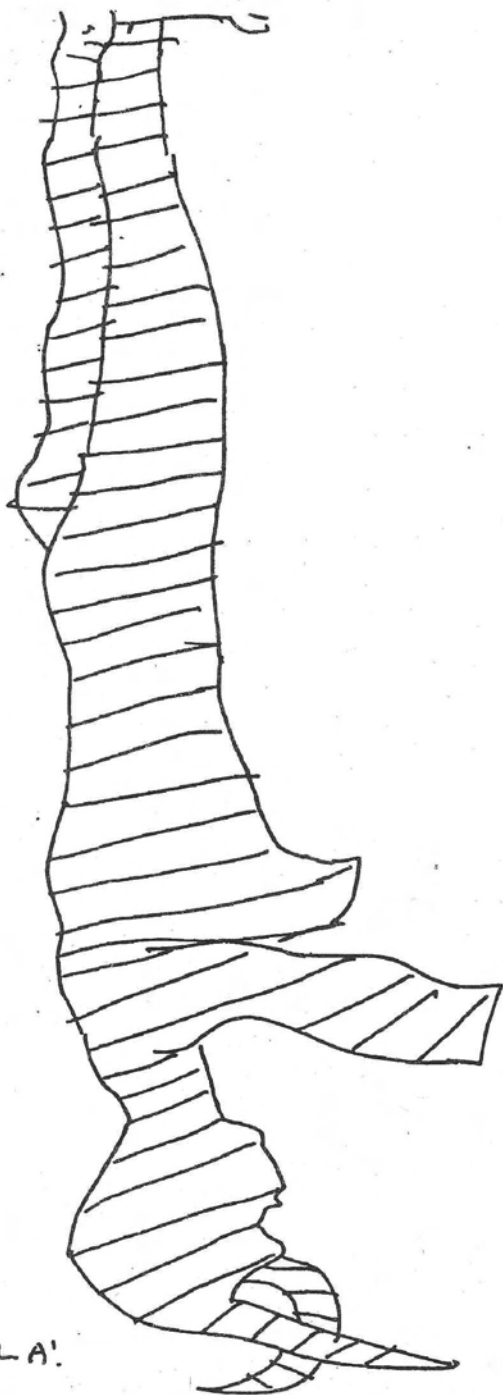

állapottól. A tisztátalanság állapota a „kiegyensúlyozott” (*kintala*) életvitellel érhető el. Az egyensúlyra vagy harmóniára való törekvéssel elnyerhető az ősök szellemeinek (*mulék*) jóindulata, akik az összhang elérésében és megőrzésében az ember segítségére lehetnek. Amennyiben azonban az ősök szellemei elégedetlenek, megtorlás (*prikaza*) gyanánt különböző büntetéseket róhatnak ki. A legsúlyosabb tisztátalanság bűnébe esőket tilalmakkal és számkivetéssel sújtják. A közösségből kitagadott végkezők roma neve marimé és gonime. A Prikáza balszerencsét (*bibaxt*) és betegséget (*nasvalipe*) hoz, ami akár a nem

vuzékkal való keveredéssel is könnyen kiérdemelhető. A nem vuzé-k csoportjába tartozik minden nem-cigány is. Ezzel magyarázható az, hogy a cigányság oly hosszú időn át képes volt megtartani önállóságát, és azzal együtt az identitását, és képes lesz rá ezután is.

Szribek Anita és Mucsi Réka fordítása

A SZERKESZTŐ MEGJEGYZÉSEI:

1. A *das* szó manapság csak a Balkánon él, jelentése Bulgáriában „bolgár”, máshol más nemzet fia. Ismert indo-iráni szó, idegent, nem-árját jelent, és persze, rabszolgát. A cigány etnogenezishez nem adalék. Úgy járt tehát, mint maga az arya-szó is. Az valamely iráni nyelvből átkerült a nyugati finnugor nyelvekbe, és a belőle származó finn *orja* szó ma „rabszolga” értelmű. A *gadzo* – nem-cigány – szó pedig mindmáig nem rendelkezik elfogadható etimológiával – a *gajjha*-ból szabályszerűen csak valami **khadz(o)* jöhetne.

2. Berger fantasztikus feltevése, miszerint a cigányban burusaszki jövevényszavak volnának, egyszerűen rossz etimológiára épül, az idézett kilenc szóból legalább négy ind, tehát eredeti:

a) *ciro* < óind *dhira*- vagy *sthirá*-, esetleg görög: kairós; b) *cirdel* < óind *dhitá*-, a *dháyati/dhiyáte* igeneve; c) *sapano* „nedves” < óind *sapya*-; d) *sulum* < óind *sumbala*-; e) *udzi-lo* < óind *ujjhita*-, az *ujjháti* „lemond valamiről” igeneve; f) *khurmin* < óind *karamb(h)a*- „kása”, perzsa *karam* „káposzta”. Ismeretlen eredetű szavak pedig minden nyelvben vannak, és nem bizonyítanak semmit tudatlanságunkon kívül. (Megjegyzés: a burusaszki genetikusán izolált, rokontalan nyelv, s mint ilyen, csak úgy vonzza az amatőröket.)

3. Az egyetlen mongol eredetűnek tartott *mangin* „kincs” jelentése késői, a balkánon még „hozomány”, a jelentése, a mongol möngön „ezüst (pénz)” nem illik hozzá. A cigány *mangel* „kér” szó régi képzése: óind *margana*-, belőle a hindi *magni* és a panzsábi *mangni* „leánykérés” is.

4. A *patradji* „Húsvét” eredetileg „Virágvasárnap”, nem örmény eredetű. A. D. Belugin lett cigánytól hallottam, hogy az tulajdonképpen egy *patralo djes „Levelesnap” összevont alakja, illetve egy óind *pattradivasa-, *pattradina- összetételből értelmezhető – igaza lehet.

– tálos –

Tálos Endre

IAN HANCOCK ÍRÁSÁHOZ

A tudomány hagyományos, és mindmáig egyetlen formája a szövegmagyarázat, reflexió más, korábbi (magyarázat) magyarázatokra. A kívülálló még csak nem is sejtí, hogy a tudósnak saját személyét a lehetőségesséig ki kell zárnia, személyes érdeke nem érvényesülhet magyarázat közben, de tágabb csoporté, mondjuk az emberiségé sem. A tudós nem teremt semmit, csak rájön valamilyen kész vagy félkész dologra. A művész számára az autoreferencia megengedett dolog, miért is ne, ha az egyéniség is csak minta (érték nélkül) a tömegeből, ezért rá is áll az, ami a tudósra. A költő írhat úgy, mintha előtte még sosem írtak volna verset (ugyanarról), de a tudós nem mondhatja, hogy ezt ő találta ki, hiszen akkor az nem igaz. Más az *Utasítója* a költőnek, és más a tudósnak, illetve lehet ugyanaz, de mást mondhat velük. Ezért a költő így szól: „Szeretem, mert olyan buta!”, a tudós így: „Szeretem, *noha* olyan buta.” Persze, a költő és a tudós is lehet egyazon személy, csak hogy a mondat *noha* kötőszóval nem művészet, mert-tel pedig tudóshoz méltatlan logikátlanság. Az elsőt az irracionális/szakrális, amásodikataracionális/profánmondhatja a szerencsétlennel. Minderről már sokan sokat írtak, nem eleget, és hiába. Hálás/hálátlan téma.

Egyszerűen magyarázni valamit annyit tesz, hogy a legegyszerűbb az $A = A$ formájú magyarázattal nem elégszünk meg, ellenkezőleg, másnak tartjuk: $A = B$. Minden felfedezés és rájövés az $A = A$, $A = B$ „forgatókönyvet” követi. Ha viszonyuk szinkron, a képlet besorolást jelent, ha diakron, akkor származtatást: az *ősgondolkodás* tipikus eseteit: „(Ha) az ürülék par excellence szar, (akkor) a balkéz tisztátalan”, illetve: „(Ha) a cigányok Indiából jöttek, (akkor ők) indiaiak.” (Zárójelben. A modern tudományosság nagyon próbálja leplezni mibenlétét, t. i. hogy lényegében azonos az ősgondolkodással, amikor feladatát így jelöli ki: „Találjuk meg azt az általános elméletet, melynek P elvéből szükség-szerűen következik, hogy $A (= B)$ vagy $(A =) B$ ” – mindegy.) Az ősgondolkodás soha el nem múlik, amíg a kultúra kultúra. Hivatalos iratokban vagy személyi számmal, vagy anyám nevével vagyok kénytelen bizonyítani, hogy az vagyok, aki. Oláhcigányul nem azt

kérdezik: „*Kon san?*” (Ki vagy?), hanem „*Kasko savo san?*” (Kinek a fia vagy?), esetleg „*Rom san?*” (Cigány vagy?).

Ok nélkül okozat, ős nélkül utód nem lehetséges. Az ősnek pedig nem illik profán dolognak lennie. Az újkori Európában például a jogon előjogot, mindenekelőtt nemesi előjogot kell érteni. A jogosultsághoz nemesi felmenők szükségeltetnek. Egy népcsoport akkor nemzet, ha nemesei is vannak. Következőleg a nemzet szakrális (következőleg irracionális) fogalom, szemben a nép/etnikum profán (vulgo csőcselék) fogalmával. (Nopersze, a Nép fogalma is szakralizálható ám!) Minden azóta létrejött (nem eltűnt) európai nemzetnek dicső a (saját) múltja. A minta imprintingszerűen sorsdöntő, nem kerülhetik el az újonnan jelentkezők sem.

A cigány (származású) kutatók legkiválóbbjai is szerfelett romantikusok a cigányok indiai eredetének tárgyalásában, hiszen mintáik sem mások. Pedig a cigány történelem lényege, hogy a *dombák* (e szankszrit szó későbbi formája *dom*, cigányul rom) India számkivetettjei, akár helyben maradtak, akár elmenekültek. A *dombák* a kasztrendszer (varnarendszer) hierarchiájában alatta álltak a bráhmínoknak (kb. a papság), a harcosoknak (kb. a nemesség), a kereskedőknek (kb. a polgárság), a földműveseknek (kb. a jobbágyság). A lényeg előtt hunyja be szemét az, aki ezt az egyetlen nyilvánvalót másnak festi át.

A viszonylag kiváló amerikai cigány nyelvész, Ian Hancock itt közölt esszéjében kancsalul festett egekbe néz. Írását olvasván eszünkbe kell jusson, hogy a világtörténelem minden – apját nem ismerő, törvénytelen születésű – gyermeke királyi atyáról szőtt ábránddal enyhítette környezetének megvetését. Hancock egyik látomása szerint a cigányok ősei az iszlám agresszív terjeszkedése ellen küzdő harcosok voltak, a dómok csak fegyverhordozóik voltak, „csicskáik”, és olyan sikeresen megfutamították az ellenséget, hogy üldözésük közben/után hirtelen/lassan Európában találták magukat. Hiszen ez a csodaszarvas-motívum!

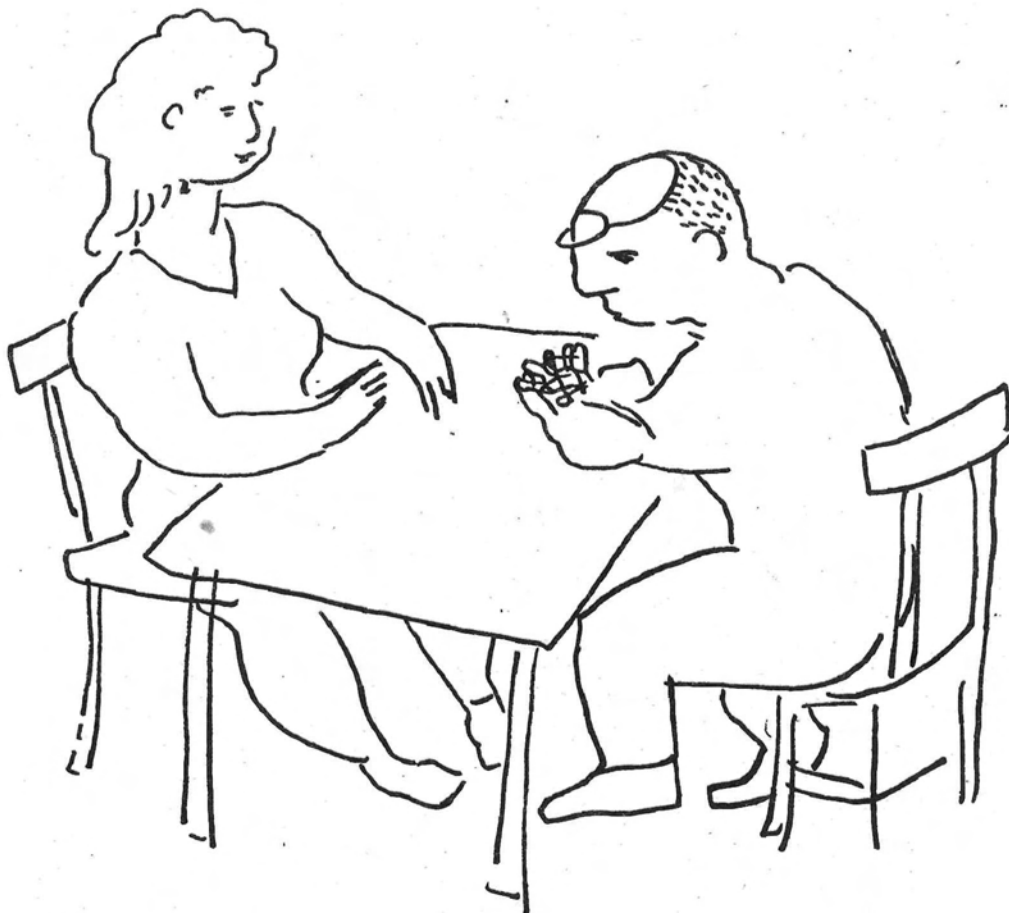
Egy érv feleslegessé tesz más érveket. Ha valamit egyvalamivel bizonyítani tudunk, a „bizonyítékok” hal-

mozása felesleges. A sokoldalú bizonyítás csak a laikusnak imponál, a szakértőnek, mondjuk így, egyszerűen, az értőnek – gyanús. A cikkben nyelvészeti, történeti, zenei, koreográfiái, embertani, hematológiai és kultúr-antropológiai panorámában (vagy csak palettában) gyönyörködhetünk. Bár az irodalomidézet illendőségéről tud, külön érdemes nézni, hogy hivatkozást a triviális adatokhoz ad, a meglepő és bizonyításra váró állításokat ilyesmi tipikusan nem kíséri, és számára bármilyen tücsök-bogár értékeségét növeli, ha szerzője cigány vagy indiai tudós – a német szerzőktől irtózik. Szerzőnk nem is annyira cigány, mint mélyen amerikai, „mélyamerikai” gesztusaiban egyenjogúságot követel a

mellőzött és elnyomott cigány igazság és élet számára a kulturális relativizmus nevében, és a szó eredeti értelmében vett sznobériáját (sine nobilitate) a demokrata fegyelmezettsége fedi el.

Hancock tanulmánya szórakoztató, tanulságos olvasmány írásművészeti szempontból; nem érdemes és itt nem is lehet ízekre szedni. A fontosabb etimológiai helyekhez igazító és magyarázójegyzeteket fűzök. Hangsúlyozom, szófejtéseim közben nem engedhettem meg magamnak azt, hogy eredményemet elfogultságból vagy bármi okból előre tudjam. Ezek fényében a nagy tanulság kedvezőbb mint a szándékolt kimenetelű: a cigány jóval indiaibb nyelv, mint ahogy eddig gondolták.

Ladik Katalin közreadja

A FRIGYLÁDA

– részlet a készülő regényből –

Egy rejtélyes levél – Vajon az Őszövetségben említett frigyládát találta volna meg a levél titokzatos írója? – PC vizsga előtti este

* * *

Amikor megszűnt a munkaviszonyom a hetilapnál, magammal hoztam egy furcsa levelet. Egy hideg, szeles délelőtt a portásnő felfigyelt egy férfira, aki már jó ideje tétovázott az épület bejáratánál, mintha nem tudná eldönteni, hogy a kezében lévő borítékot bedobja-e a kapunál a szerkesztőség levélszekrényébe. Ide-odajárkáltizgatottan, elment, majd újra visszajött, végül elhatározta magát, és bedobta a levelet. A portásnő rögtön felhozta nekem a borítékot, mert én voltam a címzett, és elmesélte az eseményt. Feladóként ez volt feltüntetve: Ács József, 999666 Pusztabecse, Templom u. 8.

Három hónapig kaptam munkanélküli segínyt, és az átképzési tanfolyamot is támogatta a Munkaügyi Hivatal, ezért szerencsésnek mondhatom magam. De ha nem sikerülne levizsgáznom, vissza kellene térítenem a tanfolyam árát. Tudom, hogy a korombeli nők már nehezen kapnak munkát, ezért reméltem, ha elvégzem a személyi számítógép tanfolyamot, talán lépést tudok tartani a korról, és nagyobb eséllyel állhatok az ötvenedik életévükhöz közeledő munkanélküli nők sorába.

A szerkesztőségből hozott iratok között előbukkant ma este ez a kézzel írott, rejtélyes levél.

„Kedves embertársam!

Először is bocsásd meg nékem a tegező hangnemet. Vidéki ember lévén távol állanak tőlem a konvenciók.

Aztisnézdelnékem, ha írásom iskolázatlan, fésületlen, ha gyakorta ismétlem önmagam. Ez egyszer „eriszkedj alább” a te székedből, és fordítsd a figyelmedet egy bukott, vén számárra, aki szeretne nektek valamit eladni.

Nem kívánok érte semmiféle fizetséget, pusztán csak annyit, hogy egy rövid időre dobd el a te bölcsességed, és értsd meg az egyszerűnek szavait.

Nehezen mén az én sorom, és szükségem is volna segítségre itt a ház körül, és december elsejétől ötezer forintból kell nékem és „negatív/vom/nak” megélnöm.

Mégsem ezért kerestelek meg, csak azért adtam ezeket

elédbe, hogy lásd, nem a pénz és a siker keresése vezérelt, amikor nálad „kopogtatok”.

Ezért szeretnék ismeretlen maradni, és azért, hogy az oktalan „háborúskodásoktól” magamat megkíméljem!

Szeretnék nektek adni valamit, amit ha fel tudtok használni, élhettek általa békében, gazdagságban.

Csupán annyit kérek tőled, hogy amit te „tarisznyádba” „erőlteték” azt oszd szét, /„vágd” „hasábokba”/ és add a „szegényeknek elébe”.

Ha hallok felőlök, akkor újra megkereslek téged, és esmét megtöltöm a te „tarisznyádat”.

Ha a te „asztalodon”, amit én néked „tálalék”, nem szívesen látott „eledel”, akkor tedd át egy másik „asztalra”, hátha léssen aki ezeket „felcsipegeté”.

A „jöllakott ember” még a lakodalmas asztalról sem „eszik”.

Nézd el nékem ezt a hosszú és körülményes bevezetőt, de szükséges, hogy ezeket elébb elmondjam.

Ha érteni akarod, amit a későbbiekben elmondok néked, akkor meg kell értened, hogy egy „rohanó vonat ablakából” nem láthatók „az útnak” részletei, vagy a „fű között megbúvó, elveszett ládika”...

Ha én szántam rád ennyi időt, hogy ezeket leírjam, te is szánj rám annyit, hogy ezeket elolvasd. Tudom jól, „drága a te időd”, a „te időd”, az „én időm”, az „ő idejük”...

Még azt is kell, hogy tudd, sokszor kerül a szemétre hasznos holmi, a „gazdag” „figyelmetlensége” miatt...

Tarts engem akár háborodottnak, vagy bárminek, nem igénylek magamnak semmiféle titultust. Egybizonyos, hogy én nem azon az úton járok, amin a „sír felé” menetelők, amin a „konda”, ami nem nézé meg „mi kerül elébe”, hanem válogatás nélkül mindent „fölszabál”.

No, „csapjunk a lovak közé”.

Én egy római kori temető helyén lakom, a házamat itt építém meg. Kútásás közben („kutakodásaim” közben) sok mindent találek. „Rengeteg leletet”, különböző korokból, edényeket, aranyat, ezüstöt, soha nem láttottakat. Ami a legfontosabb, „földbe ázott” „agyagharcosokat” is találtam, kisebb-nagyobb hibával, de lábon állva.

Találtam tekerceket is, bőrtokokban, rendkívül jó állapotban. Sok mindent találtam még, és megpróbáltam őket egy „vén számárnak” szintjén feldolgozni.

Itt a szomszédaim örültek tartanak, és magok közül kirekesztenek, mivel betelepültek tartanak, mert nem vagyok közölök való.

Azt hiszem, hogy megtaláltam a „SÍR”-t, ahová még „előtte” senkit nem temettek. Ha „idejében” „kelt a nép”, akkor megmarad. Ha „aluszik”, nem léssen „világossága” többé.

Itt ülök a szobámban, az én házámban az „üres koponyák hegyén”, és fejtegetem a tekercseket, amik „körbekerültek” nem csak engem, de mindannyiunkat.

Kíváncsi vagyok, mit szólna ehhez egy régész, ha megtudná, hogy az ember „itt alul” „lővátétetett”. Lásd „KEN/TAUR”

Ha megtudná, hogy kicsoda ő, és „honnan származik”. Ha tudná, hogy „ez” „itt” Izrael. Ha tudná, hogy én megtaláltam a „szövetségnek” „ládáját”...

Ne féljete, teljesen üres, illetőleg találtam benne egy aprócska „szegletes” „követ”, írásokkal tele. Valamiféle „hal/ász/okról”, akik még „nem fogtak semmit”, mivel a „hajójoknak” csak az „egyik felén” „eregették” a „háló-jokat” a „vízbe”.

Aztán szó van bizonyos „Fal-ként” „két oldalon” „álló” „vizekről”, „élő” vizekről és „holt” vizekről...

Szó van bizonyos „vámosokról” és bizonyos „árusokról”, és az ő „asztalaikról”, szó van „bizonyos” „bűnözőkről” egy „bizonyos asztalnál”...

Aztán szó van „edényekről”, amik sokáig a „fenéken” „bepecsételten” „heverték”...

Bennök „bor” és „gabona”; mostan kísérletezém velők, talán „találok köz/tök csíráképeset”...

Aztán találék „írásokat” egy „fönnsíkról”, ahol ki „kö/vetéz az útát” és „fölebe tud emelkedni”, mármint „ennek az útnak”, az meglát/Jah/...

Mármint az „Ő” „újtját”, annak „ábráit”, a „pór/ba” „rajzoltakat”...

Azután szó van egy „oroszlánról”, aki „EL”-„hasalt” a „homokban.”...

Aztán szó van egy bizonyos „Fára”-„ó”-ról, ami „körülkötői alatt” „valék”...

Aztán szó van „rabszolgákról”, akik „kockára” „tevék” a „három”-„szöget”. Aztán szó van bizonyos „síkokról”, amik a „hegyben” „találkoznak”... Bizonyos „kövekről”; „fara/gott” és „öntött” „kövekről”. Valamiféle „kockákról”, amiknek „egymásutániságából” áll össze a „kép”.

Egyenlőre csak ennyit írok néked, az „/e/mész”-/„TŐ”/nek ennyi is sok...

Talán értetek belőlök valamit, és ha sikerül hasznosítani azokból „vala/mit”, amit én „megtaláltam”, akkor idővel tán vehetek magamnak egy új „szekeret”, amire „én is felférek”, mert igen „terebélyes valék”. Talán, egy új

„hajóra” is „te/ll/ék” „belőle”, mert az „én” „öregbarkám” „már nem bírja sokáig”... Mármint ezt a sok barmot, barom fit és öklelődző jószágot, amit „belezsúfol/tamm”, hogy „időnként” „általvagyem őket a vízen”...

Mert majd elfeledém („moon”-„dani”), hogy a „víz” „mellett” „lakom”, és ezt a „kis folyamot” a sajátom” ének” „te/kin/tem”...

Szóval sok mindent találtam, és meg szeretném osztani az „arra” „érdemesekkel”...

Ha hitelezek nékem ennyit, akkor segíthetsz egy „útfélen feladott”, alaposan „helyben/hagyott” ember fián, akit a rablók kifosztottak, és vérébe fagyva hagytak. Akit saját gyermekei bolondnak tartanak, és keresik a kulcsot az ő ládikájához, de mind a mai napig nem találják.

Nos, mit szólnsz ezekhez, magas helyeken tartózkodó „hom”-„ó”s/api/”e.n.sz.”...

Ki meréd-é ezeket nyomtatni, vagy azt „gondolád”, a te „csónakod” nem az „én” „csónakom”??

* * *

Nem tudok elaludni. Iszom egy pohár vörösbort... Most már jobb... Kezdek zsidbadni...

Nem akarom, mégis a holnapi PC vizsgaanyag kezdi kiírni magát agyam képernyőjére a sötét szobában.

DOS \lemez kezelő operációs rendszer\

formát a:

doskey

md a:\ (könyvtár létrehozás)

tree a:\ f (fa és fájlok)

rd a:\ (mit) (könyvtár törlés)

del a:\ könyvtár file (file törlés)

copy c:\ (mit) a: (hova)

cd: egy könyvtárral feljebb

cd a: könyvtárváltás

WINWORD

dok. létrehozása

fejléc, lábléc/normal!/view, formát, character

lapméret /format, set up/

elmentés /file, save as/

szekció jelek /insert, break, continium/

stílusok /format, style/

árjegyzék, aláírás /2xenter!/

hasáb /format, column/

képbeszúrás /kijelölés, ikon, insert, picture, könyvtár,

file/

e l m e n t é s !

Forgács Rezső

ODABENT IV.

már a kövek is elmaradnak
a kapuk a lépcsőház a papucsok is
az ablaknak támasztott létra is

már csak egy félbeszakított bélyeg
nagy mama csészéje
egy aranyszínű telefonzsinór

mögöttem minden szikrázásával
minden melegével a délelőtt
fák a gyermekekkel együtt mozdulók
füvek a tűnődés a rácsodálkozás szájízei
homok ki szürke körömlakó
az aszfalt a rohanás
a házfalon a krétaszó: pina

pedig ha élt volna
anyám talán minden
másképp történik
akkoriban sötétkék
rövidnadrágban kellett járni
a nemértett vörösnnyakkendő
nagyanyám simára vasalta
a nemértett hovatarozás
az iskolai ünnepek
nemzetizászlós unalmai
hangtalan tanárok tátogása
tollejtegető szertári
műadarakkal

zödbabfőzelék-szagú hazaérkezések
apám olykori fölünedezései
linóleum és Károlykertszag
padbarátságok
fagyaltoslány-szerelmek
intők dicséretes osztályzatok
véget nem érő röhögések
mileszebbőlgyerekből-haanyádélne-beszélgetések
az önkielégítés fölfedezése
moziplakátok nagymellű sztárjai
lassúdad évek
tündöklő sárga almák meleg esőben
és mintha most
és mintha a honnan hangyalábnyi morzsalékai

itt a vénséges kőlépcsőn álldigálva
a lehetmények sorozata
a megtagadás lehetőségének esélye
mert hideg van
mint egy mélyhűtött csirke valagában
mert paplanon bogarak matatnak
és látom tükrön ablakon
a part csendjein
az elvesződés gyűrűző iker-pillanatában
tükrön ablakon
mintha anyám is
visszagyermekültest asszonyi test
vékonyezüst és szalmaóra
fekszik
a halálos születés állapotában
fekszik
fekszik a Honnant

az indulással kezdődött
aki százezer éve a parton
aki vagyok
aki álldigálunk
aki jövendő az elérésért
aki teremtődő
aki érkező

a konyhapalc mögül
a lefolyó alól
a dobozok közül
a henger belsejéből
a szénkupac felől
a kádzománc alól
az újságok közül
a tükrörepedésből
a rongyfűggöny mögül
az ablakszárny felől
a szék lába alól
a tányérkoccanásból
az ágynemű mögül
a kép háta mögül
a kislámpa alól
a létra hét fokáról

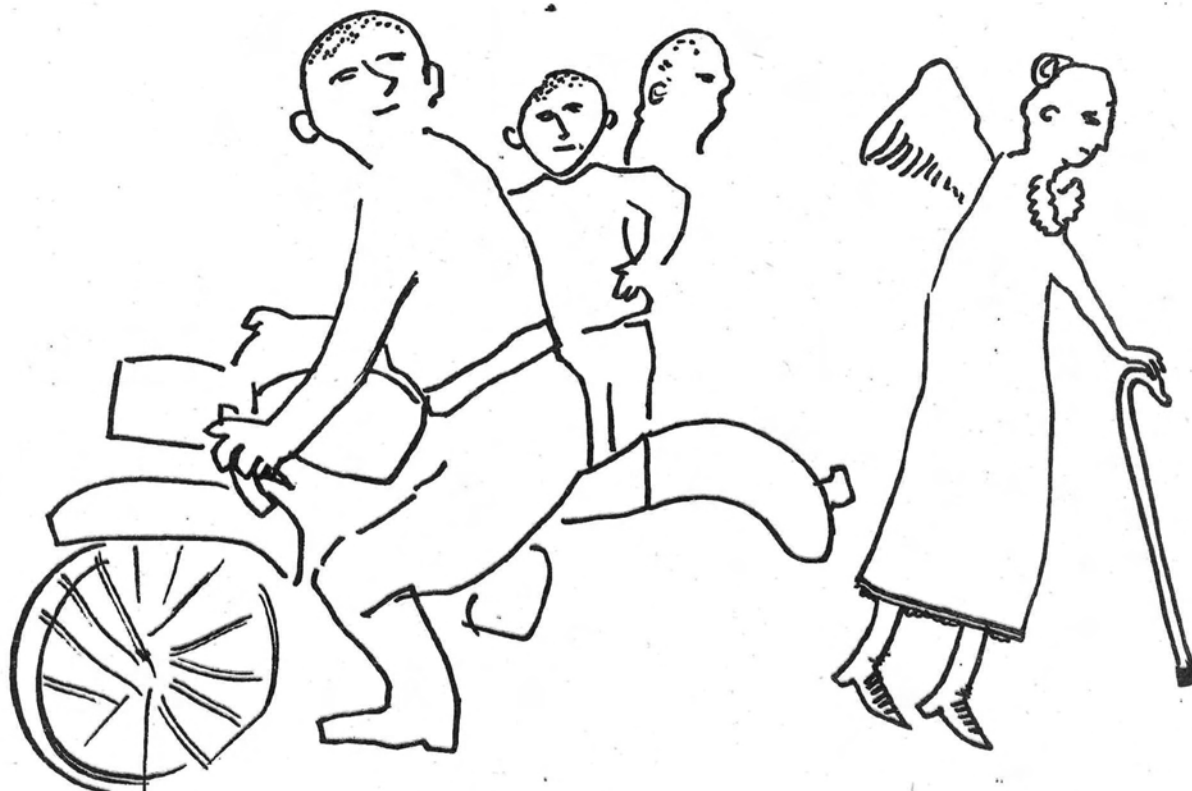

vereséget aratni
győzelmet szenvedni
vereséget aratni
győzelmet szenvedni

ül a konyhaszéken
várva érkezésem
párolgó öregasszony
a nyárdéli présben
várja hogyha jönne
megkoccan a bögre
négyemelet magasból
hullik rám a könnye

aki eljövend az elérkezésért?

behozza a lavórt
vizet tölt
eltűnik
visszalép
belenéz a vízbe
SÍR

Antal István

PERFORMANCE/2

A Horn Gyula performer tevékenységét feldolgozó tanulmányosorozat második darabja ez a kis írás.

Nem kívántam rendszeresen visszatérni a magyar miniszterelnök előadóművészi tevékenységének értékelésére, de az akciók leleményessége és a mélyen átélt kivitelezés, meg a magas hőfokú etikai üzenet nem teszik lehetővé, hogy az ember – ha már olykor-olykor írással is foglalkozik – önmagába szorítsa az élményt.

Jelen esetben azzal a performance-szal foglalkoznék, amelynek során Horn úr nemzetiszínű kokárdát biggyesztett a Vranitzky váratlan lemondását követően hivatalba lépett fiatal és nyalka osztrák kormányfő kebelére. Az pedig, hogy nyugati szomszédunk kormányának vezetője az elismerést méltánylandó azt jelentette ki, hogy ő anyai ágon „Varga” (mármint a nevét, nem pedig a foglalkozását tekintve), azt bizonyítja, hogy a megjutalmazott fél sem akármilyen játékos a nemzetközi performance-fesztiválok történetében. Hozzáteve elfogadóesztusa megindoklásául, hogy az idő tájt Bécsben is forradalom volt (amit az ő hivatali elődje és az ő munkáltató intézményének jogfolytonos előintézménye vert le, teszem hozzá én, a Rákos-patak partján szalonházó, tahó, zsíros kuruc).

Ennek a piros-fehér-zöld textíliának vagy bádoggokárdának a tárgy- és jelértékéről már számtalanszor nyitottak vitát. Értelmezésében derék rendőreink tevételesen is hathatós érveket vonultattak fel, amikor a legvidámabb barakkban teljesítettek szolgálatot, és Horn Gyula, a derék hun, még a jelenlegi munkaadó intézménye jogfolytonos elődjének ideológiai támaszt nyújtó központi bizottságának külügyi osztályán dolgozott.

Hogy a nyalka osztrák kormányfő az idő tájt mit csinált, amikor Horn elvtárs már forródróttal égette a kezét, koránál fogva, nem tudhatom. Lehet, hogy a Schwechater S.C. ifijátékosaként a focipálya büféjében csapoltatta magának a Világost, és ez a szó nemjelentett számára többet, mint a barnasör ellentétét, vagy már egy kompromisszumos lépést a régóta áhítozott Rigó előtt. De az is lehet, hogy esetleg jóval fiatalabb lévén, Varga nevű mamája szoknyája mellett eregette a szappanbuborékokat, nem is sejtve, hogy a mama neve egykor politikai ütőkártyává emelkedik, éppen neki, a fiúnak, köszönhetően. Halhatatlanná téve nemcsak anyja, hanem minden Varga nevét, beleértve a Playboy magazin felfújott mellű cicáit rajzoló öreg Varga nevét is. Nem beszélve Zoltánról, a focistáról, akit egy „magyar író” nem szeret.

Ezt kedvelem Horn Gyula előadóművészetében. A másodlagos asszociációknak ezt a dzsungelét. Itt még Tarzan is csak kiáltozhat; hull a csoda szakadatlan, mint tölgyfáról a nemzetiszínű makk. Schwarze-gelbe folyondárként tekereg a kígyó, de mit sem tehet, ma már nem ő a Ká. Kotonmezőn átszaladtak a Fertőnél a német menekültek. Koszladt Trabant-alkatrészekkel dobálózott a helyi lakosság: fogd a kezem, fogd a kezed, Go Trabi, Go. Életünk egy metafora, a többi ráadás.

Az egyszerűség, ahogy kormányunk feje odatűzte a zakóhoz a kokárdát, a legnagyobbakat idézte. Honfiúi keblem dagadt, ahogy szemembe ötlött Vargaságából kivetkőzött, euro-labanc partnerének slendrián testtartása, a teszetosza félszegség. Lehetett testre nagyobb, mint a mi emberünk, de az ő médiума volt. Nem lesz könnyű, alkalomadtán, mondjuk Szekeres Imrének megtanulni ezt a könnyed lazaságot. Hogy Gál Zoltán például képtelen lenne rá, abban majdnem biztos vagyok.

Becsüljük meg, könyörgöm, a magyar performance-művészet élő értékeit, és nem véletlenül from ezeket a túlfűtött sorokat. A Hornéval ellentétes oldal karizmatikus performance-művészenek, Krassó Györgynek az emlékét olyan zavaros és felelőtlen műsorral gyalázta meg a Duna Televízió, hogy noha március 15-én került adásba az anyag (lásd: kokárda!), az adás napja ezáltal a magyar művészettörténet leg-sötétebb lapjai (sic!) közé került. Ha nem történik akkor ez a kokárda-átadás, a magyar kebel a kismellény selyme alá apad.

Szeretem Horn Gyulát. Becsülöm mint férfit, politikust, gondolkodót. De leginkább, azt hiszem, a stílusát szeretem. Azt a könnyed impertinenciát, amivel a történelemgörcsös, mégis feledhető tényeit kezeli. Ha a kokárda csigaforma: mindig van visszaút. Gombhoz varrni a kabátot: a legnagyobbak virtusa. Jobb kezem Nikolits, bal kezem fürgeteg. Nézzetek szemembe, látjátok: szenvedek. Egy mondat kell csupán: nem vagyok apáca. Mi nekünk Siófok, a bulgároknak Várna.

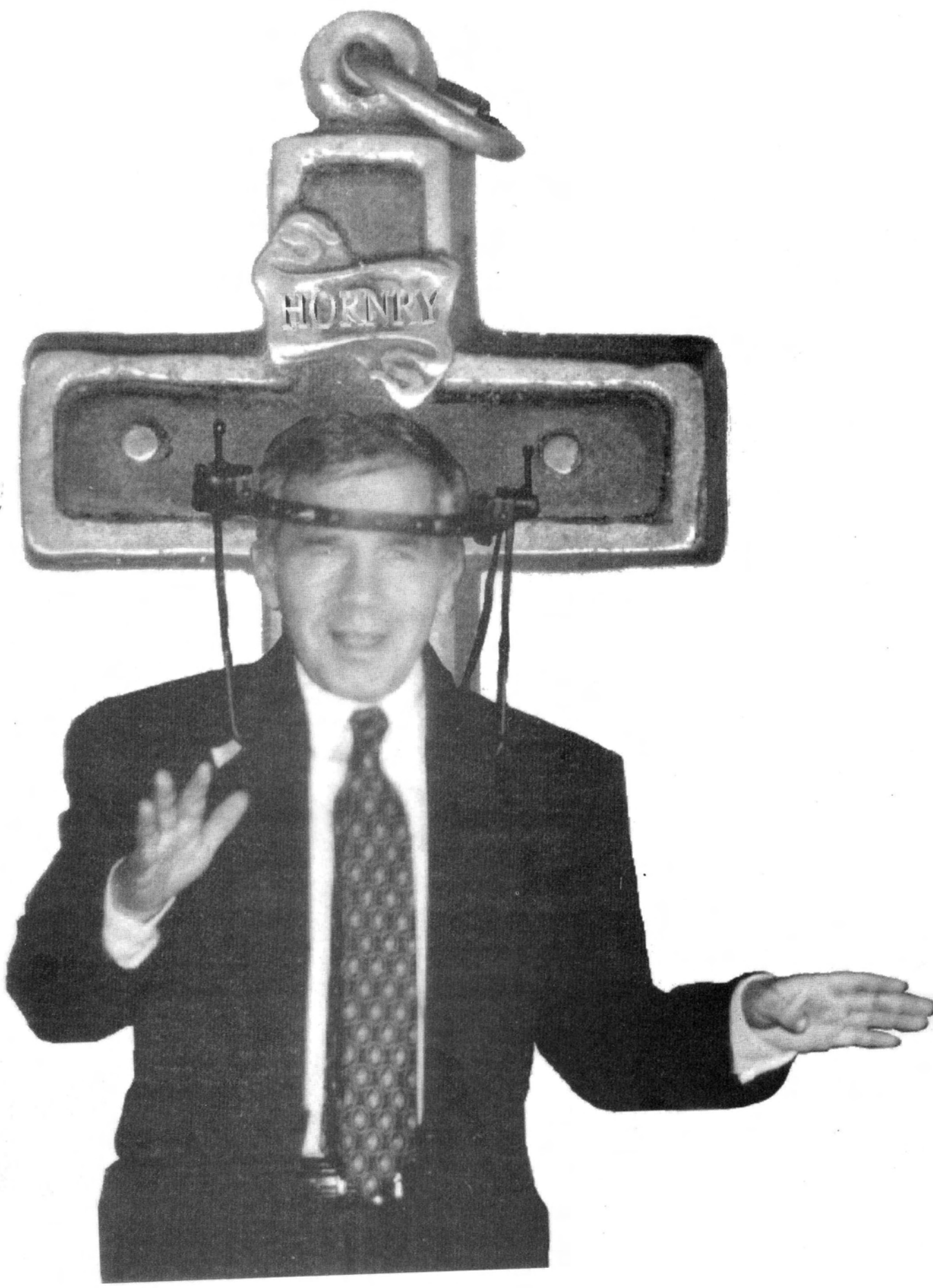
A Batthyány örökmécses sem ég örökké. A két Latabár országa vagyunk, meg Feleki Kamillé. Elbukhatunk az üzemi szpartakiádokon, de ember lesz az én kis unokám.

Az a lényeg, hogy a kokárda ott ragyog a Varga fiú zakóján. Mert nekünk ő most már Varga marad.

'Amikor Nyikita Szergejevics Hruscsovot menesztették, Kádár János azt nyilatkozta a tömegkommunikációs csatornákon, hogy nekünk csak jót tett Hruscsov elvtárs.

Ezt mihez tartás végett közlöm.

Mi Gyulánk, ki vagy a mennyekben

(maradj is ott), mindennapi kenyerünket
add meg nekünk MA!

Drága Gyulám – bocs a tegéződésért, de az urakat már az Ó, az Új és a Legújabb Szövetségben is (értsd: koalíció) tegezték–, kegyességedet tapasztalhattuk, amikor a nyolcadik kerületi cigány asszonyok számára szervezett szépségversenyre csak úgy zsebből fizettél, nem zavartatva Magad attól, hogy ezek a nők alultápláltak, fogatlanok és mérhetetlenül rondák a nyomorúságtól. Gyulám, akkor Te kilökted, csakúgy, a hatvan-hetven millcsit, apostolaid leplombázott mercikkel rohagáltak a városban, hogy időben érkezzen a mennyei áldás, hogy az örök-éhezők szakácsok lehessenek tíz percig, hogy divatos ruhákban riszálhassák meggyötört ölüket a megromyolódott tíz percig. Uram, köszönjük, hogy fesztivál-zsokéink ingyen baszhattak aznap és örült minden kurva. Az orgazmus állami szubvencióját, köszönjük Uram. Kegyességed fölmérhetetlen hasznot hozott: mindenki törődik már a cigányokkal. Szent Széked: a Szent Kisebbségi Hivatal kiadta futószalagra a nép-felemelés eddig titkolt kódját: miszerint sok-sok bulit kell számukra csinálni.

Uram, mindennapi kenyerünket add meg nekünk MA:
tizenkettő darab A/4-es, 80 gr-os környezetbarát levélpapír, hogy minden tanítványodnak írhasunk,
egy darab HB-s kemény ceruza, hogy szigorral írhasunk,
egy darab B2-s (nem 52-es!) puha ceruza, hogy kegyelemmel írhasunk.

Ezen kegytárgyak titkos forrását, Uram, csak Te tudhatod.
Ajókedvű adakozót szereti és megáldja az Isten.

—balogh—

Tamás Amaryllis

THE HAPPENING IS WHERE WE ARE

– Beszélgetés Gabor Zabo filmrendezővel –

– Más típusú, más dimenziójú filmkorszak kezdődik most, akármennyire ellenállnak is a régi struktúrákban gondolkodók. Amikor az Eiffel-torony épült, a kor egyik leghíresebb impresszionista festője kiköltözött a városból. Az Eiffel-torony Párizs jelképe lett. Tehát mindig arról szól a történet, hogy van a hagyományos művészet, és aztán az új irány sokkot vált ki az elődökből, de hát mégiscsak meg kell csinálni, mert változik a ritmus, változik az idő. Olyasféle változás ez, amit elképzelünk a filmről, ahogy az emblémák vagy címerek is változnak. A régi Renault-embléma még cirkalmas betűkkel írta ki a Renault-nevet, a mostani már csak két egymásba forduló háromszög. Vagy: a régi Fiat-embléma mára csak három vonal. A japán címer: napkorong; egy piros körlemez. Eltűnnek az oroszlanok kunkorodó farkaikkal, és így van ez – úgy érzem – a filmművészetben is. Ahogy sűrűsödik az idő, ahogy közelebb kerülünk egymáshoz, ahogy global village-zsé változik a világ – egyre inkább nincs idő arra, hogy egy méla mesét mondjunk el filmen. Ma már a filmművészetben sem horizontálisan kell építkezni, hanem vertikálisan. Ugyanúgy, ahogy például az építészetben: amikor laposan építkeztek, mindegy volt, hova kerül a fürdőszoba, most pedig precízen kell tudni, hol lesz a vizesblokk, tehát először nagyon gondosan meg kell tervezni az alapterületet, és arra fölvenni a következő emeletet.

A néző agyában történik az asszociáció, nem kell kívülről behozni például egy flash back-mankót. Ugyanúgy, ahogy a régi autókból még ki kellett szállni, kurblizni kellett, hogy elinduljon, most pedig beülsz a kocsiba, elfordítod a kulcsot, megy a motor – tehát a filmen sem kell már segédeszközöket használni. Ez az új irány, ezt akartuk a WHERE-rel, és ezt csináltuk a következő filmünkkel – WHY – is. Részben ezt is Európában forgattam. Az a tapasztalatom, hogy ami megállja a helyét a nemzetközi filmvilágban, az megállja a helyét itthon is. És nem fordítva! De: a világnak kell filmet csinálni, nem három mozinak...

A filmeket most már szinte egy időben terjesztik Hollywoodban és Budapesten. Ez jó. Ahogy a komputer nyelve is a plusz-mínuszra épül, a filmben is a plusz-mínuszra kell építeni. Ezzel olyan tömböket tudunk megmozgatni, amilyeneket ciradás nyelvvezettel képtelenség lenne.

– A filmnyelv egyfajta visszaegyszerűsödésére gondolsz?

– Pontosan. Akik ezeket az újfajta nyelven készült

filmeket nem értik, más számrendszerben nézik. Valószínűleg a tízesben, holott az a kettes számrendszerrel dekódolható. Hiába akarsz valamiből római számokat kiszámítani, ha az egyszer arab számokkal van írva!

A jelen arról szól, hogy a nézőnem csodálójá a filmnek, hanem részese. Tehát: nem kell másnak lenni, mint ami vagy. Nem kell sehova elmennünk, mert a történés ott történik, ahol vagyunk. *The happening is where we are.*

– Mióta gondolkozol a filmnyelvről?

– Huszonöt éve ez a probléma foglalkoztat. Ezért kellett elmenne innen, és visszajönni, hogy meg tudjam valósítani. Ez akkoriban meredeknek tűnt, most már szinte lehetetlen nem elfogadni. Akkor még a képeskönyveket írták a moziban, volt egy sztori, és azt próbálták meg átfordítani: a verbalitást képi anyagra. Én úgy gondolom, hogy a képnek, a hangnak, a mozgásnak egyszerre kell megvalósulnia. Ezért nem is tudtam elképzelni, hogyan írnak valakinek forgatókönyvet, vagy hogy miként lehet egy irodalmi anyagot adaptálni.

A film az film, annak filmben kell fogannia! Képet, hangot, mozgást nem lehet átfordítgatni, ezeknek egyszerre kell kialakulniuk a képek sorozatának egymásutánosságában. Én úgy szoktam forgatókönyvet csinálni, hogy addig nem is írom le, amíg két perc alatt le nem tudom vetíteni agyamban a kétórás filmet.

– Voltak itthon akkoriban az ilyesfajta gondolkodásmódhoz társaid?

– Nem, nem voltak. A filmet ugyanúgy nem lehet tanulni, mint ahogy nem lehet ölelkezni tanulni. Szóval vagy van gerjedelmed ahhoz, hogy filmet csinálj az agyadban (hogy aztán megvalósítsd), vagy nincs. Nem hiszem, hogy valaki attól jobban tud filmet csinálni, hogy sok filmet néz meg. Mások filmjeit. Minden attól függ, hogy mennyire erősen látod az anyagot...

– Most is „forgatsz” a fejedben, miközben beszélgetünk?

– Szerintem mindenki „forgat”, csak van, aki tudatosan. Amikor átélsz egy helyzetet, akkor többféle szemszögből látod magad. A másik szemszögből, egy külső szemszögből is, ezek a különbözőségek a lélek változásai. Ezeket kell tükröznie a filmnek is. És ezért kell nekünk fegyelmeztetnek lennünk, mert a legtöbb film artikulálatlan. Nem tehetünk be mindent egy filmbe csak azért, mert „érdekes”. Nem lehet egy autónak két kormányja, az egyik az orrában, a másik hátul! Ilyen erővel a hirosimai atomrobbantás is bekerülhetne minden filmbe, az is „szenzációs” dolog volt.

– *Mióta tudod, hogy filmet akarsz csinálni?*

– Tizenöt éves korom óta.... Református pap, festő és autóversenyző akartam lenni. Mind a három vágyam teljesült. Mert megvan a sebesség, a kép és a misszió (valamit „hallasz”, és az üzenetet megpróbálsz kisugározni).

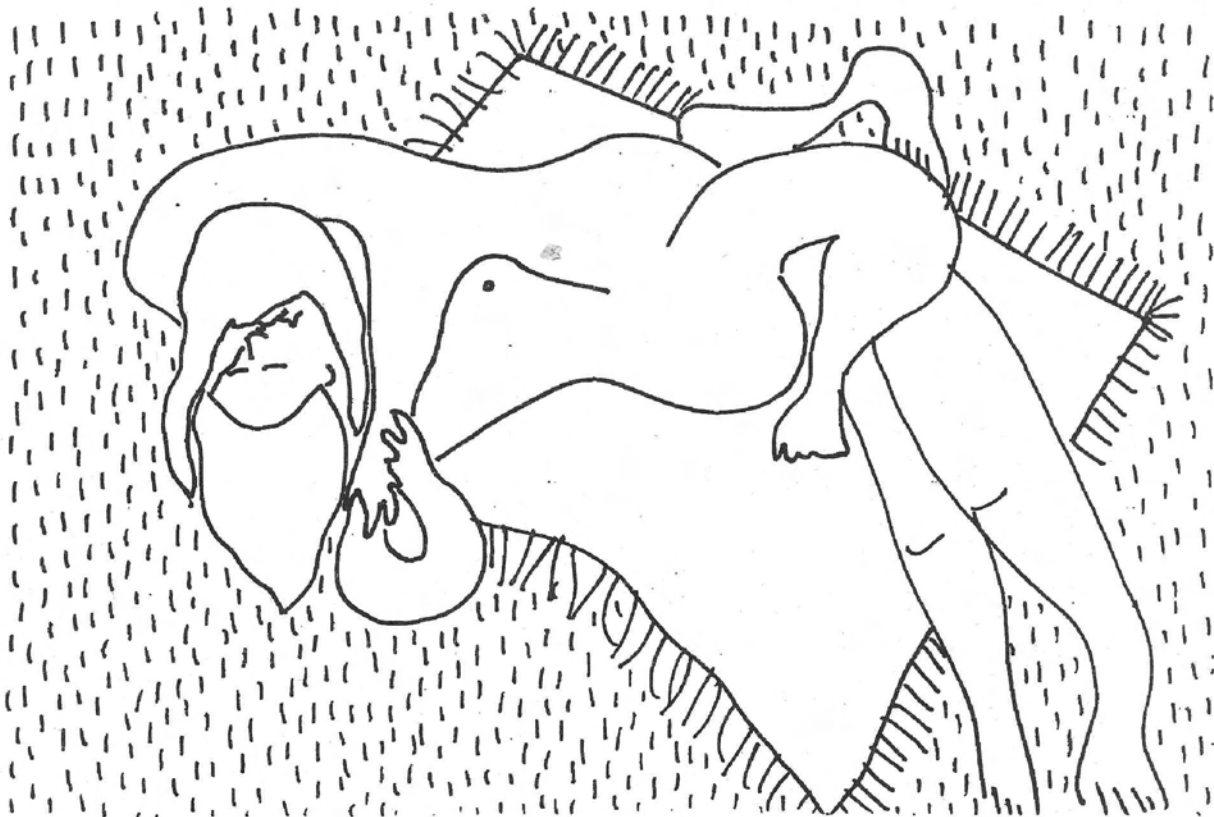
Konkrétan meg úgy kerültem a filmes pályára, hogy amikor kirúgtak a gimnáziumból, jelentkeztem a Filmgyárba világozóként. (Felvételező, ügyelő, asszisztens is voltam.) Akkor már tudtam, hogy az én forgatókönyvem magamnak kell megcsinálnom. Az elsők szokványosak voltak. A WHERE forgatókönyvét huszonöt évesen írtam, és tizenkét évvel később, 1988-ban forgattuk. 1980-ban mentem el Párizsba, '81-ben érkeztem meg Los Angelesbe. Nappal teherautót vezettem, este a College-ban voltam, éjjel pedig írtam. Minden leküzdött akadály, minden megoldott probléma, amit megéltem, abban segített, hogy egyszer elkészítsem a filmet. Végül is ezek a dolgok nem kívülről, hanem az ember agyában dőlnek el. A készség számít. Hogy kész-e már tenni a dolgát az ember, vagy nem. Író és producer is úgy lettem, hogy úgy gondoltam, csak én tudom olyanra megcsinálni a filmet, hogy vállalható legyen. Producer-író-rendező szerintem igazán nem választhatók el, „harmonikus egységet” alkotnak.

– *Voltak mestereid?*

– Egész életemben egyedül mentem, ezt csak egyedül

lehet csinálni, a letaposott ösvény sohasem érdekelt. A „nagy nevek” sem. A nagy név olyan, mint a „fehér törpe”. Az a csillag, ami olyan messze van tőlünk, hogy mire a fénye ideér, a csillag már nem is él, nincs is. Ezért nem érdekel engem a nagy név, nem ezzel kell törődni, hanem jó filmet kell csinálni – *nekem!* A kor filmjét. A jelen filmje közeledik a realitáshoz, elveszti a prűdériáját, nem privilegizált művészet többé. Egész társadalmak voltak kizárva a filmből, olyan értelemben, hogy a film nem róluk szólt, hanem legfeljebb avagyairól, azálmaikról. Vagy olyanokról, akik ők sosem lehetnek. Nem zárhatsz ki senkit a filmből. Nem zárhatod ki a feketéket, a cigányokat... A film mostanára ért el oda, hogy mindenki művészetévé váljék. Semmi köze az iskolai végzettséghez, hogy fogorvos, vágár vagy cipőtisztító vagy-e. Ha a film beszél hozzád, akkor meghallgatsz. Ha hitvány, ha hazudozik neked, akkor úgyis ott hagyod.

„A halott filmek adjanak helyet az új irányoknak” – Cocteau ezzel a szándékkal alapította a Cannes-i Filmfesztivált. (Ma, sajnos, ez a fesztivál fittyet hány a cocteau-i gondolatra.) Nem azt az ajtót kell keresni, amin elmész, hanem amin bejöhetsz. Mert az a kapu, az az ajtó *neked* volt nyitva.

Brickner Balázs

SÁRGA INDIÁN

– Bódi Antal festőművész élete –
(Regényrészlet)

Immár véglegesen letelepedett a lapály egy lomha dombján, amelyet Sári János után nevezett el, hiszen ott temette el őt, a domb oldalán. Életében utoljára hódolt a névadás sajátos, megfoghatatlan varázsú kedvtelésének. A domb valójában az Ólom-hegy névre hallgatott. A jelentelen sír mégis örömmel fogadta be Sári János testét.

Gyermekéveinek ligetes, néhai legelők kiégett helyére telepített erdejére hasonlított a domb. Szélesen kitárt rezgőnyárfák karjai tágították a teret a tiszafák és a fűzfák között. Az ösvények mentén diót és gesztenyét ültettek váltakozó ritmusban, tán száz vagy százötven évvel ezelőtt. Bódi Antal erdeje lassan, lépésről lépésre ment át a rónaság árnyéktalan sivatagjába, s ahol egymásra olvadtak, ott időzött szeretettel, a délután óráinak szeretete által.

Sem cigánynak, sem magyarnak, sem kereszténynek nem tartotta magát, noha gyakorta hallott ilyen kijelentéseket a kocsmából botladozva hazatérők, vagy a templomba igyekvő fekete árnyékú özvegyek ajkáról. Nem tudta, miképp és hol kell ezeket érezni, s azt sem értette, melyik mit jelent voltaképp. Volt egy kedvenc, vakfoltos kerek tükre, s ha belenézett, világossá vált számára cigánysága, tarlóbajsa, fekete haja, rövid orra és felszántott, sötét bőre nem tagadták meg nemzetségét. Azonban azt is tudta, hogy mindez valamely isten csendben, titkon reámért ajándéka vagy próbaköve, s nem szavak hátára vagy gondolatok ezüstitálcájára való. Ha a tükör előtt állt, azt mégsem hiúságból vagy önsajnálathoz tette.

△ hol lakott, az sem amolyan piszkos, ferde zug volt, mint szülei viskója. Kemény fából és kemény munkával építette, s büszkébben állt, mint a falu bármelyik háza odalenn. Elkerülte a fagy és a szél. Kerítés és föld is tartozott hozzá, amit ingyen vett az Isten kertjéből, hisz az életet is ingyen adta neki. Tyúkok és kacsák éltek azon a kerítésen belül, a földön pedig mindent megtermelt, amit a parasztoktól látott. Olyan sűrű cserjés vette körül az ő világát, amin a parasztemberek aligha verekedtek át. Ösztönösen, de természetes könnyedséggel kerülte őket. Ha úgy adódott, szóba elegyedett velük, ha futni kellett, hát elmenekült. Nem tartotta számon a haragosait.

Felnőtt-gyermekévei gyerek-felnőtséggé tökéletesed-

tek. Gyermekéveitől mégis különbözött valamiben, hiszen elveszítette azt a komolyságát, ami csak a legifjabbak sajátja. Valójában akkor fordult gyermekké, vagyis érző emberre, és igazán csak az a szégyen merült ki benne, amit gyermekként játékaiban érzett, s ami fentről mindig szemmel követte. Noha tudta, hogy a játék vagy a rajzolás nem szégyen, mégis hatalmába kerítette egyfajta óvatosságra intő félelem. Néha már napokat töltött igazán egyedül, titkon figyelő apai énje távolából olyan emberként, amilyen valójában volt és szeretett volna lenni. Évről évre vidámbábbá és könnyedebbé változott, lassanként nemcsak megértette a tréfákat, de újakat is kieszelt. Az asszonyok visítva futottak előle a patakparton, de a visításuk nevetésbe hajlott. Mégsem közelítette meg őket jobban, pedig látásból ismerte minden titkukat gyerekkorától fogva, s éjszákánként vágyott is olykor ennek a titoknak a gyökeréig látni, és varázsuk részese lenni. Nem a titkoktól félt, hanem az ürességtől, ami azok fátyola mögött van, a közöny és a hiábavalóság elkerülhetetlen érzésétől félt. Az asszonyokról leforduló férfiak szemében látta ezt a fáradt sivárságot gyermekkorában, s nem akart osztozni az ő tekintetükben. Mindez, az asszonyok és a férfiak közti megfajthetetlen és örökké bánatba hajló viszony a játékok és varázslatok felszínén maradt egész élete során, s nem háborította azt a naiv boldogságot, amelyet mindvégig érzett, s elhatározott.

Évvel egyidőben a külseje is sorsfordulón ment keresztül. A szerencse nem áldotta meg tetszetős termettel, sem

barátságos vonásokkal. A lelke sosem vált eggyé a testével, hanem jószerevével mindig valamilyen testvéri haragban álltak, ami inkább volt bensőséges, mint durva, évődő, mint pusztító. Gyakran sértett haragban állt testének fogyatékoságaival, ami valójában minden emberi test eredendő és egységes fogyatékosága volt, de számára nyűg és szégyenletes átok. A hosszát mindig alázatos íyben hordta, de ebbe némi gőg is vegyült, s ez már nem volt családjának vagy népének öröksége, hiszen az az isten mezítelen népe, s ez a mezítelenség tiszta és felsőbbbségnélküli. Járásának, alakjának és az arcán keresztülfutó korai és mély két barázdának a jellegét már tudatosan formálta, s lassanként önmaga is olyanná vált, amilyennek látta magát: eredendő tudatlanságának talaján ébredező, a természet istenétől vezérelt, hatalmas, alázatos mesterré.

A rajzait ekkor már faluszerte csodálták. Irigység volt a falubéliek csodálatának a neve. Egyetlen, vastag ceruzával húzott meg minden arcot, s ezek a rajzok nemcsak tökéletesek voltak az utánzás mércéjével mérve, hanem egyformák, s egyformaságukban tán még tökéletesebbek is. Hol ajándékba adta a rajzait, hol táplálékot kért értük. Kukoricát, gabonát nem természetett, híján volt a zsírnak, a gyufának és a papirosnak. Ezekért azután hol rézzel, hol rajzaival fizetett.

Valaki egy nap fellátogatott hozzá a Sári János dombjára, öltözékéből ítélve városi, gazdag ember.

– Ezt a képet ön rajzolta? – kérdezte a városi úr udvariasan, már-már szinte kedvesen.

Bódi Antal elvette a képet, s azonnal ráismert. Kővágó Ferenc és családja az ünnepi asztalnál.

– Nem – mondta. – Én nem szoktam rajzolni, sem pedig festeni.

A városi úr meglepődött kissé, majd néhány percnyi könnyed szóváltás után eltávozott.

Egy napon a pirtói vasútállomáson talált Bódi Antal munkát. Egy egész vagon t raktak meg krumplival, és annyi burgonyával fizettek érte, amennyit egymaga elbír. A vagon Pestig közlekedett, ahol szintén segíteni kellett az átrakásban.

Bódi Antal a pályaudvar elé óvakodott, körülnézett, majd elővette a ceruzáját, és ezt írta:

„Pestre utaztam, s megrettentem az abbéli nyüzsgéstől és zaklatottságtól, ami az utcákon uralkodik. Az emberek dobozokban élnek, és szegletes járműveken rohannak céltalanul vagy gyalogosan, de olyan sietség és türelmetlenség árán, ami egyszerre tölt el rémülettel és iszonyattal. Képzeletemet legyőzi annak a zavarodottságnak a megértése, ami nemcsak az utcákon, de bizonyosan az emberek lelkében is jelen van.

Az első vonattal utazom vissza a magam békés és magának teremtett emberi világába.”

Ugyanazzal a vagonnal utazott, de már nem a krumpli tömött zsákjain, hanem héjaik szürke porán. Nyolc vagy tíz férfi hevert a társaságában, akik szintén Pirtóig utaztak, ott azután valamennyien jelentkeztek az állomásfőnöknél, aki kimérette nekik a burgonyát. Negyed mázsa fejenként.

– Nem úgy van az – hördültek a parasztemberek. – Egy mázsát is megemelek én. Egy mázsa jár. Egész nap rakodtunk. Mindenki amennyit elbír, annyi jár neki. Koldusbotra jusson, aki hagyja magát.

Az állomásfőnök kelletlenül, vörös képpel mérte ki az emberek jussát. Elfojtott szitkok a nyelve hegyén. Hetven kilóról marad le? Száztízről? Két mázsával kevesebb jut neki. Kettő hatvan...

– Hát a te zsákod merre van? – kérdezte Bódi Antalt.

– Az nekem elveszett – mondta. – Adjon másikat.

– No mit nem még! – vöröslött az állomásfőnök. – Ha nincs zsák, nincs fizetség.

– Visszajövök zsákkal – felelte Antal.

– Azt már nem. Azonnal indul a teherautó tovább. Megtömheted a zsebed, ha akarod – röhögött, és lakatot csapott a mázsáló rúdjára. – Még zsák is kellene a mocskos fajtájának...

Bódi Antal hazament, s a néhány szem krumplit kirakta az asztalra. Egy levesre futja talán. Olyan volt Bódi Antal, mint a fű szála, vékony, de magához tér, ha rátaposnak is. Nem jegenye, aminek hasad az ága. – Hajlik a jó cigány, nem török – gondolta, mosolygott hozzá. Az evangéliumot sem kellett elővennie, hogy megvigasztalódjék.

Mindent, amit eddigi élete során képzelt vagy megismert, el kellett helyeznie valami rendbe, s ennek a rendnek a közepén csak ő ülhetett, egymaga. Mindennek meg kellett legyen a helye ebben a rendben, a szalmában üzedő parasztoknak, Jézusnak, a gombáknak a maguk rövidke életével, a reggeleknek, mik hol vidáman, hol könnyecseppekkel ébresztették, Balázs Sándornak és Sári János emlékének, a falvak emberi világának és Pest rémületének, mindennek, mindennek.

Nem tudás, csak halvány sejtés árán képzelte, hogy az írás minden kérdésére választ ad majd. Néha napokon át kinn ült a maga ácsolta ház verandáján, maga ácsolta padján, s az Evangéliumot forgatta, ami Miklós atya Evangéliuma volt, csakúgy, mint az első, a tűznek vetett. Megdöbönt mindig azon az eltökéltségen, amellyel a Biblia a természet isteni lényegét egyetlen keresztényi névvel illette, s amely eltökéltség álomképeivel olykor haragban állt. Elhült attól a bizonyosságtól, amellyel az istenségek közül kiválasztja valamelyiket, s egyetlennek hívja. Azután arra gondolt, ez is olyanjáték, amellyel valaha fákat és gombákat nevezett el az áltéri erdőben.

Maga elé képzelte Jézust, amint vizet kér a samáriai asszonytól, ám mégis ő lesz az, aki vizet ad neki – élő lélekkel

és hittel teli vizet, s bizonyára igét is egyben. Azt gondolta, ha tőle kérnének, ő is így, ugyanilyen varázslat által cselekedne. Elképzelte, amint Jézus haragragerjed, ésszétkergeti a húsvéti árusokat Jeruzsálem templomából, s azok szétrebbennek haragja előtt – s ez nem az Isten büntető haragja volt, csak a hús-vér emberé. Ilyenkor Balázs János vajda jutott az eszébe. Amikor Béthabara gázlójánál megkeresztelkedett, ugyanúgy hajolhatott a víz selyemtükré fölé, mint akárki más. Elképzelte Jézust gyermekként is, agyagból égetett játékgalambjai között, amint azt mondja:

– Kelj életre, és szállj.

Maga is próbát tett olykor hasonló varázslatokkal, ám azok mind balul sikerültek.

Vallásos rajongása hullámmzó ívet követett fiatal éveiben. Egy alkalommal jelenése támadt, s a fénykoszorúból Jézus alakja bontakozott ki előtte. Néhány egyszerű mondatot váltottak, amelyben sem prófécia, sem biztatás nem volt számára, ám mindez olyan fensőbbeséges módon történt, amelyben megmutatkozott minden isteni természet, Jézusé, a világé és ő magáé is. Rövidke szóváltásuk sem hangok, csak a gondolatok tiszta, mezítelen értelme által történt, s ez bizonyosságot szerzett számára minden kétely föllött. Korábban olyannak álmodta találkozásukat, mint a templomok mennyezeti freskóit, s most örömmel csalódott. Néhány napig a jelenés bűvhatása alatt tevékenykedett. Nem ült a fák alatt tétlenül, mint naphosszat azelőtt. Megspórolt kevés pénzét olcsó festékekbe fektette, s a maga készítette ecsetével festeni kezdett. Noha sem szenteket, sem áhítatos jeleneteket nem alkotott, azok a

maguk módján mégis keresztény hitét és meggyőződését tükrözték.

Egy esős őszi hét után a gombák tarka népe megsza-
porodott a dombon, s amíg el nem jött az első fagy, ő var-
gányát, tinorútspereszkét gyűjtött egész naponát, felfűzte,
sós lében pácolta, eladta, sütötte őket, s minden másról
megfeledkezett, ami fontosabb, vagy kevésbé fontos volt
az életében.

A faluban ismerték is, nem is, kedvelték, csodálták,
í. \. lenézték, irigyelték és megvetették egyszerre.

– Kell-e napszámos munka? – kérdezték tőle, ha néha-
néha megjelent a falu egyetlen utcáján, s hozott némi gom-
bát, nyulat vagy verébtojást.

– Kell.

– Kifestenéd-e a tornácot?

– Szívesen.

– Olyan vidám színű legyen, hogy az asszony is mulas-
son rajta, de olyan komoly is legyen, hogy a pap megálljék
előtte – mondta a gazda.

Bódi Antal megfestette a tornácot, a szekrényeket és
még a kredencajtók belsejét is, keresett és ihletett for-
mákkal, népies és geometrikus motívumokkal, amelyek
fiatalos, pergő ritmusban követték egymást végestelen
kanyargó ívben, szédült és szédítő iramot diktálva a szem-
nek és mögötte a gondolatnak. Egy hetet dolgozott a torná-
con és a bútorokon. Feladatát sem kicsinyesnek, sem meg-
alázónak nem érezte, és a fizetésre sem gondolt közben,
csak arra, hogy mások örömeiket leljék abban, amit nyug-
talan képzelete ezekre a hétköznapi tárgyakra álmódott. A
konyha hétköznapi tárgyai felmagasztosultak, s némiképp
groteszk hatást is kölcsönöztek nekik a különös formák, de
mozgalmasságukban utolérhetetlen hatást gyakoroltak.

A gazda asszonya órákon át nézte, amint amaz dolgo-
zik. Nézte, amíg szőkéből barnába fordult a rántás,
nézte, amíg a krumplici héja a földre nem tekergőzött,
reggeltől sötétedésig, fejestől etetésig. Egész napját oda-
kinn töltötte a nyárikonyhában, ahonnét kilátás nyílt a
verandára. Hiába figyelte a mester titkát, egy vonással sem
lesett el belőle. Azt sem értette, miért ül néha számára
végtelenségnek tűnő ideig a festetlen fal előtt lehajtott tej-
jel, s miért nem igyekezik inkább el a maga világába. Egész
élete összezavarodott három kurta nap alatt. Egyszer oda-
állott a mester elé, és ezt mondta:

– Az uram egész nap kinn járja az erdőt... Estére ér csak
be.

Antal meghallotta, amit az asszony mondott, de sehogy
nem értette. Ő is járta az erdőt, olykor hajnaltól hajnalig,
estétől másnap estelig, s mégsem dicsekedett vele sen-

kinek. Az asszony mégis ott állt mögötte, furcsa zavaro-
dottsággal az arcán..

– Hát ember az ura a talpán – felelte nagy soká.

Az asszony várt még egy percet, és sarkon fordult Nem-
igen értette, ami őbenne történik. Másnapra kieszelte,
hogy a mester kedvenc étkét főzi. Együtt esznek, elbeszél-
getnek.

– Ne szerénykedjen, no – unszolta az asszony. – Barac-
kos gombóc. A maga kedvére gyúrtam.

A mester megköszönte, és férfimódra megrakta a
tányérját. Púpos gombóchegy, tollpiheillatok körülötte.
Azután felállt, és tányérostól, villástól leült a fal elé, ölébe
ejtette a mélytányért, nyeldekelte a csúsós, ragadós gom-
bócot kettesben a festetlen faldarabkával, s eközben a
névtelen, arctalan cigány asszonyokra gondolt odaát a
tanyán, amit tán nem is laknak már.

Az asszonynak megállt a gombóc a torka felén. Céltalan
vonzalma a férfi iránt valami gyűlöletbe csapott. Az egyik
percben dült-fült, a másokban beszaladt a vetett szobába,
és hangosan zokogott, míg megint ki nem futott. Megállt
a legszebb részlet előtt, és keservesen szidni kezdte.

– Tán tehénszarral festette? – förmedt a férfira.

Bódi Antal nézte egy darabig a képet, majd szó nélkül
lemeszelte. Ettől Bókomé Nemes Ilona még jobban elke-
seredett, és a tyúkokról is elfeledkezett, hiába lábat-
lankodtak körülötte nálánál is gyalázatosabb hangon.

– Ha még egyszer vacsora nélkül vársz, letöröm a dere-
kad – mondta a gazda, amikor hazaért.

Antal hét nap alatt elkészült a munkával. Csodálatot,
í. \, félelmet és keserűséget érzett, amikor kiterített álma-
in végighordozta a szemét.

– Hát ezek itt mik vónának? – kérdezte a gazda, Bokor
László. Mellette az asszony gömbölyű szemekkel, a szom-
széd ember a szomszéd asszonnyal és jócskán még a közeli
házakból. – Az ám, mik ezek? Napkorongok, sült tojás,
vagy mi egyéb?

– Ezek itt a sejtek, amikből összeáll az élet. Ezért olyan
színesek és egyszerűek. Mint amikor a szempilláink között
a napba nézünk, millió szivárványszínű golyó tündököl a
szemünk előtt, aztán kinyitjuk a szemünket, és ott találjuk
a napkorongot a táj fölött, teljes igazságában.

– Hol?

– Ott ni – mutatta Antal a mennyezetet.

– Az ám. Tényleg ott van – susorogták.

– No és az a kép? Miért olyan sárga?

– Amaz az utolsó vacsora napja. Jézus urunk megsze-
gi a kenyeret.

– Ámen – mondták a konyhában,

– Azok ott aratnak – állapította meg egy szomszéd.

– Aratnak, meg szántanak és vetnek is. Egyszerre van ősz meg tavasz. Ördögös egy művész maga.

A gazda emelte, forgatta a fejét, s aztán elővette a köcsögöt, leszámolt száz pengőt, és a festő markába nyomta.

– A fergeteges mennykő cikázik a kend kezében. – mondta, s dübörgő lépésekkel elvonult.

Bódi Antal nemigen hallotta, ha művészek szólították. Szókincsében, ennek a szónak megvolt már a maga értelme és helye, s az nem az ő mesterkedésére illett. Nem idegenkedett a szótól, ha a békés és bölcsen élt életet illeték vele. Művészeit az életnek és a szónak. Később, sokkal később mert csak hozzálátni és megteremteni annak a kifejezésnek az értelmét, amellyel munkálkodásait megnevezte, s amikor hozzáfogott, ugyanazt a gyermeki érzést látta maga előtt, amellyel a gombokat és a virágokat tette nevekkel halhatatlanokká.

A rajzolást mégsem tartotta kedvtelésnek csupán, hiszen több kínja tellett benne, mint öröme, nem a kedvtelések vígságra hajtó ereje éltette, hanem mélyről fakadó, nyugtalanul izgó-mozgó tűz, és halálos fáradtsága árán sem elégült ki, vagy nyugodott meg rajzaitól. Kincsnek tartotta inkább mindazonáltal, semmint betegségnek. Művészkedéseinek sem a lényegét, sem az okát vagy értelmét nem kereste, és önkéntelenül sem lelte föl semmiben. Amikor hosszú napokon látszólag tétlenül a szederfák vagy gesztenyék alatt ült fűszállal a szája sarkában, akkor inkább azon a renden fáradozott, ami a világ ezernyi szilánkjából sosem akart eggyé állni benne. Ilyenkor mosdásra, evésre sem jutotta erejéből, annyira lefoglalták a szeme elé zúduló képek. Az arra vetődők köszöntését sem mindig vette észre. Máskor kerek, foltos tükre előtt állt órahosszan, s azt igyekezett megfejteni, mi is fontos valójában az életben. Minden-e, semmi-e, vagy a kettő egyszerre, egymás által.

Neményi Zsolt

SZÉLÜTÉSVESZÉLY

*Időm – örökzöld, afféle speciális szolgáltatás,
látok rajt' keresztül előre, mint egy tejüvegen:
opálba csiszolt homokkőben – mondjuk
a cselekményt, automatikusan a cicomát, mégis
akár ő vagy én, de valahogy ugrik a végzet.*

*Eszkimó áll az ajtó előtt, higanyként lóg
vállán a magán-kálvária,
nem tágít azért sem,
oly törékeny, idoma oly vékony, s picci,
fenekén ezüstpapírként csillan a dér.
Most elég egy semmi-bátor pillanat,
és minden a visszájára fordul: a hidegben
az ágak mögötti élővilág (pl. madarak) csóvafénye,
ideleenn az egyezkedés, visszavonulás,
s máris üvölt az, ki maga elé mered;
a száj keskeny ívén kétségbeesve zokog.
Később sem mozdul, csak a lakásban restaurált
freskók fölé magasodik.
Kalapács az ágyba!, szelíd elragaszkodás:
nászi nesz!, kiáltom neki,
mert lassan én is belemelegszem,
miközben ő, mint a melegcsap, csak
susog, sistereg,
hogy nem fogy ki belőle ez a kérkedő tánc,
ujjremegés, antiszájzár. Kalapács!,
kiáltom fenenagy szeretetem jeléül,
de karját rázva már önti szét a bort,
hogy bőrén lecsorogjon, le a vállgödrökbe
a kicserepesedett szája mögül. Szóömleny.
Bakátsnyár – elolvad a zománclángban
növényi szag, koralltrombiták,
csak a kutyaszarok kelepelnek,
meg a repedések a féklámpák sűrűjében.*

***

*Távolléte, mint üveggolyót, mint mégis olyat,
átütőpapíron röpteti, hogy az eposzok sem különbül.*

Mégis dökög a kimondott szó, beiktatás a versbe,
installálóban mezei lovak,
KÉTESÉLYES PILLANAT EZ kaffogó szemhéjak előtt,
és bolyongások tátott bamba szájjal,
lezární!,
és a zománclángban továbbra is
a növényi szag és/vagy szépzene:
Eszkimó ujjai a ritkás szalma között;
ujjpercnyi koppintás az aranyötvözet szálakon.

***

A ház felémenet elveszett az oldaltáska.
Elveszett persze abban a rettenetes ázsiai földben
visszaszelídítése a másnapnak, kispályák körén
mandzsettafutás, a vörös maszatban napfelkelték,
tekintetek a pohár falán, kikönnyezett
szélütésveszély.

Tandori Dezső

A VILÁG „ÍRORSZÁGA”

KMi ez most ez a furcsa cím? De hadd legyen. A Tarkaság, ha megyünk tovább s tovább, valami kiderülhet, ilyen remény van, ha megállunk, s magunkat elemezzük, dolgunkat, amit épp mondtunk. Mindig Szarajevó van? Minden „Írország”. 1993 decembere: Downing Street Declaration... s én, laikus idegen, nem hiszem a politikusi derűlátást. Túlságosan közép-európai, kelet-feléi-félei vagyok? Majd ha a valóban tevőleges felek úgy akarják, úgy akarhatják. A protestáns északiak nehezen adnák fel a brit biztonságot, kevésbé vonzó változat a déli köztársaság ridegebbje, vadabbja. Dublin utcáin elegendő másfél órai séta, látszik ez, hogyan s mire értik visszakozásukat. A déliek mintha azt mondanák: senki se kívánja vissza a „föntit”, maradjanak maguknak. Lehet, csak nekem voltak ilyen ismerőseim. Legyen nyugság. Ahol elegendő nyugtalanság volt már, ahol ez „kellőképp” előtört, ott mondható ez, arra mondódik. Nem túl kívánatos helyzet.

De hát Szent Patrick Napja, Joyce Ulyssesének napja volt az én két fő dublini napom, s nem okvetlen a robbantás emlékéé. Bár Boomsday is milyen volt? Nagyjából ír földön semmilyen. Angliában? Belfasti robbantás... Ascotban meg, a Királyi Héten, melynek egyik lovát Leopold Bloom is fogadta állítólag, s hogy nyert volna, ha igaz, a Gold Cupon, a royális pályán egy részeg fiatalember a lovak elé vetette magát. Fogadásból. Kitiltották öt évre Anglia összes pályájáról. Menteni a robbantás emléknepjének másnap-reggelén a Parnell Street felé Dublinban, ott voltak már messziről láthatóan a virágok, széttaposva az úttesten, táborok harca. Miért mondom el ezt újra? Nem úgy, hogy hazavitem egy fél szál – színére se emlékszem; piros? nem, rózsaszín? fehér? – szegfűt; s nem is az, hogy Roscommonból, ír faluról Dublinba egy nedves zseb-kendőbe göngyölve hazahoztam az úton békés mód törve talált gólyahírt – Dobd El, ez volt Leopold Bloom lovának neve –, nem is; csak nézek itt egy sport-újságlapot, mi minden összejön rajta.

Hasonlathozó állat az ember. Az a „világ írországa”, így kicsivel, ez is efféle. A repülőgépen utasszórakoztató előcsócsa-képesűtség fényes lapjain arról olvasok, a lótenyésztés, lókereskedelem etc. Írország fontos bevételi forrása, jelentős nemzetgazdasági tényező. Rögvest a Danoli nevű lovacska is előjön ott. Lovacska? Élmenő akadálylő. Már ha nem lesz túl sokszor az, hogy ráun a dologra, amikor vezet, messze mögötte a mezőny, s ő, a Danoli figyelmetlen lesz. És majd csúnya nevekkel illeti, akit befürdet így. Vagy a tréneret kéne? A tulajdonost? Készítik a Danolit a tavaszi nagy versenyekre, addig ne nyerjen le mindent? Ki tudja. Hol van már az a kajla kis négylábú, se füle, se lába nem szimmetrikus... olcsó vétel. Ma a repülő-zanza-folyóirat sztárja. Láttam őt egy esős délután, Dublin mellett Puncchestownban. Olyan favorit volt, hogy 1 fontra 1,10-et fizetett csak. De ennyit se dobott volna, ha ama bizonyos unalmában tényleg felbotlik az utolsó előtti akadályon. Szép volt az alkony, aztán, átjárt az utolsó nap nyírka, vagy nagyon is szikkadt, poros-szaj-érzet volt a haza-buszban, hogy ez a búcsú, sok évre talán, ír földtől? Dante Napja, égi nap, mármint, ez volt az utolsó győztes, már nem mertem volna foglalkozni vele, haza akartam, hazajutni mielőbb, ahogy ő is megjött a Bibliában, ez járt az eszemben, ahogy a bekötőútról lassan rájutottunk a dublini főútra, és gyér eső permetezte az ablakot.

Dublin olyan, mintha a Dunántúlon járnál, meg az ír vidék. Tipperary és Limerick, ezek a városok valóban léteznek; kérde tőlem valaki a minap, léteznek-e, léteznek hát, persze, hogy léteznek, és olvasd el, meg van írva, hogy Tipperary pályája messze van Tipperarytől, a legjobb vicc, hogy Limerick Elágazás az a hely, ahol van, a vonatból, ahogy megálltok, már látod... és táblák vannak kirakva a húsz-harminc háznyi helységben: „Vigyázzunk Limerick Elágazástisztaságára”. Ülszapadon, a tizenhetedik ház előtt, mondjuk cigarettázol. Zsebre vágod a csikket.

A repülőgépujság ugyanúgy hozza, tálalja a hírt, mint

a *The Times*, az *Irish Times*, a mindenféle írlapok, a helyi lóspornó magazin, a *Racing Post*, a *Sporting Life*, hogy az ír szupertréner Vincent O'Brien visszavonult. Most ezt hagyjuk. Kiemelkedősikerlistáját. Nekünk magunknak vagy volt, van, lesz ilyen, vagy – inkább – aligha. Keressük az esetlegesbe-ágyazódást. Ami egy újságlap. Jelen lenni egy nagyméretű újságlapon, ahol... ezt nézzük. Ahol mindenféle van. Mi az, jelen lenni egy ilyen. Fura címünknek meg akarunk felelni. A világ – kisbetűvel – „Írországa”... és a Minden Egész szétszaggatódott újságlapja. Volt-e az Ady-féle Minden Egész? Vagy csak szent szándék, képzet a XIX. században, valameddig? Az újságlapokjócskán hozzájárultak szétszaggatódásunkhoz, rongyolódásunkhoz... Ahogy e. e. cummings költőnknek fontos a szélben forgó-repülő újság, miközben „kiskerekasztalok” állnak – különös szerelmek városa! mire bízta? ott se legyünk? el se képzeljük, kivel? hm–, vagy Szép Ernő úgyszólván nekünk, hogy a valaha élet-meleg szó agyon ázik esőben, lásd Danii napja Dublin mellett, Dante Napja, avar-színre barnul, zörgő darálék lesz, porladék, ázalék... íme, tessék, az újságlap egésze is fontos restauráció. Olyan, amilyen. Itt ez a *Sporting Life* oldal, fénymásoltattam, „pont azért”. Azért, hogy elvigyem valahova este. Este ritkán megyek bárhova is már. Elég volt. Megtörtént, aminek meg kellett s lehetett így történnie. Még árokból is tápázkodtam, hajól emlékszem... vagy az sincs, hogy emlékszem. Ezeknek a dolgoknak most örökre vége. Mentem mégis, nem törvénytelenül, s kivételesen – félek is, szédülök az estében! más az, ha Dante Napja, ha Danoli ment előtte, ha fázósan meghúzó magam a buszban, más az, ha az egésznek eleve „a világ Írországa” a színhelye, ha merő értelmetlennek látszó kabát és gallér tükröződik a ködös-gyöngyóvális buszablakban, más, mint ha azzal a fél-elszántsággal igyekszel valahová, húzva is az időt, odaérni is akarva, ahogy én mentem végig a minap a Főutcán... jószerén „a család” küldött el, áldás volt hát rajtam, rágyújtottam, nekitámaszkodtam a ma már nem ismerős kocsmakapualj vakolatának, szemközt a török fürdő, emitt a csarnok, itt egyetlen alak jön, dülöngél, épp elkerül nagy lendületében, egy kocsit hűtőjének zuhan. Magammal vittem ezen az estén a *Sporting Life* oldalt, csak hogy megmutathassam, mikor már azt mondja valaki: „Ne fűtsél, na... hogy a te Szpéró madarad lenne az angol

Jockey Club főbizottságának is az elnöke...” Mondom, nem maga a Szpéró, de egy névrokona, tessék, Sir John Sparrow. És ugyanitt van, hogy Vincent O'Brien ugyanannak az ír egyetemnek lett a díszdoktora, ahol az már Van Morrison és a költő Seamus Heaney, akit én fordítottam, de még csaknem is ismerem, és a többi. Itt van: az Aga Khan ismét kibékül britekkel, mert változtattak a lódoppingellenőrzés szabályain; meg, ahogy tisztelettudó visszafogottsággal az újság e kis tényre is, meg mert az Aga Khan lovainak eléggé csendes négy-és-fél-éve volt, a brit tréner hiányában. Ezt már mind írtam. Rése az eltörött egésznek; ám valami bűvöletemre egy újságlapon mindenféle összeáll. Shergar, akit elraboltak, a nagy Shergar – ó, a nagy Szpéró – az Aga lova volt. És nekem van egy verebem, ő most a hercegnő, az Aliz, hát az Aga Khan egy Aliysa nevű győztes lova kióvásáért veszett össze Angliával. Most kibélikülnek, és Sir John Sparrow-nak, ezt az Aga is elismeri, nagy szerepe van az üdvös fordulatban. Protestánsok és katolikusok összecsókolóznak Belfastban. Hadd húzódjam félre, fenntartásokkal. Majd, majd, meglátjuk meg ezt... nem tudom, nem tudom. És a közelebbi dolgok, itt? Nem váltak a színen annyira zűrzavarossá? Említettem, ugye: Limericktől nem is olyan messze, a kis Westport városában majdnem az egész napot a Főutcán töltöttem, az ottanin. Volt egy fogadóiroda. Eamon Móran. Az egész főutca olyan jó vadnyugati volt még. Írország tud ilyen lenni. Ment a Raba Riba megint, a fehér ló, s én „a főnökre” is gondoltam vigyorogva. Vettem egy képeslapot, mert jó vadnyugatias rajta a westporti főutca, ettem egy sültkrumplit, melyért valami dombra kellett felmenni, ahonnét látszott az Atlanti-óceán, és azt mondta a büfés, „a legközelebbi egyházközség itt már New York”, s mutatott továbbnyugatnak. Visszamentem a tíz-húsz méter széles, mohos-kőhidas csatorna-folyócskához, mellette lassan véget ért a birkavásár. Zárt a piac – becsukódtak a furgonok és a Mercedes-Combik hátul, a lila-zöld bélyegzéses birkák hazatértek, vagy új gazdájukkal tartottak. Hosszan várakoztam a vonatra. Néztem még ezt a *Sporting Life* oldalt. Alsó sarkában az egyetemi díszdoktorságok, a kibélikülések, a Fontos Testületek, a Szpéró-Sparrow-Nekem-Viccek pontjaként, igen, a jobb sarokban lent: kis alcím, főcím, nem is tudom, ilyesmi: „Törlések (végérvényesen)” Nevezések törlése.

És nevek. Kitalálja az Olvasó, ugye, miért? A közelmúlt halottai. Az elpusztult, elpusztított lovak. Néha egy-egy verseny másnapi összefoglalójában is áll ilyen: 7. *Gale Again*, 10 hosszal; 8. *Madam Monkey*, 2 és fél hosszal; bukott *Optima Eva*; bukott *Westaway Castle*; *Arcot*: elpusztították. Megyek a saját Fő utcánkon, zsebemben a fénymásolt újságlap, alsó sarkában annyi érdekességnek: a halottak névsora. Tömör négyzet. Ide másolom, ők azok—hiteles információ nem tudom miről —: „Persian Guest (IRE), Wadeley, Reluctant Suitor, Tranquil Spirit, Singing Story, Ballykitty, Rowe' nasarah, Wild Jewel, Land of Nod, Il Vero Padrino,

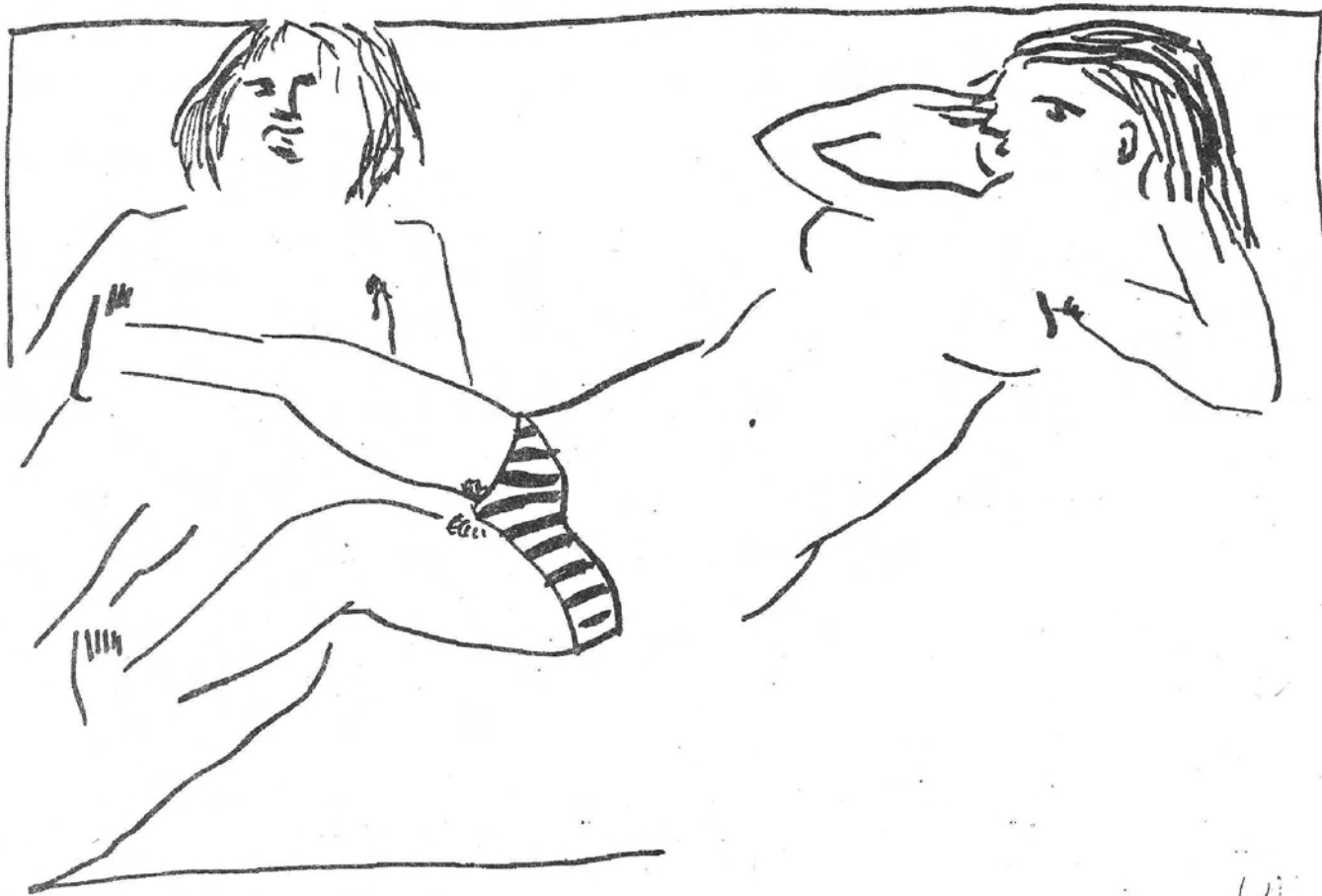
Young Valentino, King's Curate”. A tarkálló halottak, az eltört egész, az összeálló rész-nép? Emlékezetemben nekidőlök a Fő utcán a falnak, és teljesen hasztalan megindulnak a könnyeim.

Odakint, január hatodikán, épp hajnalodik. Eszembe jut: az én Szpéróm 1988-ban egy ilyen hatodikára-éjten ment el. Nem is jutott eszembe tegnap dél óta. Most a kis pont-sűrűség az újságlap alján behozta. Fentebb rezzenetlen áll: Sir John Sparrow. Egy veréb se esik le a Gondviselés akarata nélkül, hm? Ehhez az sem kell, hogy külön „írország” legyen a világ, vagy egyéb.

Rajnyylett
Egy/3 12, Mr. (Amatőr)
Rajny. 29

Tandori Dezső rajza

Tisztelt Olvasó!

A Cigányfűró továbbra is megrendelhető postai pénzes utalványon az alábbi címen:

Cigányfűró Szerkesztősége
1089 Budapest Baross utca 124.

Előfizetési díj összesen 576,- Ft + postaköltség - példányonként - Budapestre: 34,- Ft, vidékre 44,- Ft.

Hol kapható el a Cigányfűró? Az alábbi helyeken folyamatosan:

Írók Boltja (VI., Andrásy út 45.),
Kékharisnya Könyvesbolt (V., Bajcsy-Zsilinszky út 36-38.),
Cirko-Gejzír (VIII. Lőrinc pap tér 3.),
Pont Könyvesbolt (V. Mérleg u.6.),
Örökmozgó (VII. Erzsébet körút 39.),
Hunnia Kávézó (VII. Erzsébet körút 26.),
Szindbád Mozi (XIII. Szt. István körút 16.),
Odeon Kft. (XIII. Hollán Ede u. 7.),
Tabán Mozi (I. Krisztina körút 87-89.),
Balassa Könyvesbolt (II. Margit utca I.),

Művész Mozi (VI. Teréz körút 30.),
Blue Box (IX. Kinizsi u. 28.),
Századvég Könyvesbolt (V. Veres Pálné u. 4-6.),
Liget Galéria (XIV. Ajtósi Dürer sor 5.),
Graffiti (VIII. József körút 63..)
Király utcai Könyvesház (VI. Király u. 50.),
Bartók Könyvesbolt (XI. Bartók B. u. 25),
MTV Újságpavilon (V. Szabadság tér 17),
Fórum Könyváruház (VII. Rákóczi u. 14.),
Műcsarnok (XIV. Hősök tere),
Pedagógus Könyvesbolt (VIII. Múzeum krt. 8.)

VIDÉKEN:

Szokoly Antikvárium (Veszprém, Szabadság tér 13.),
József Attila Könyvesbolt (Kaposvár, Fő u. 33.),
Rónai Művelődési Központ (Miskolc, Mindszent-tér 3.),
Grand Café Művészmozi (Szeged, Deák Ferenc u. 18.),
a Székesfehérvári Városi Könyvtárban
és fiókkönyvtáraiban.

A lapot nem a Magyar Posta,
hanem már megint Anti terjeszti!

TARTALOM

Virtuális Eszkimó: Virtuális Cigány -----	2
Ian Hancock: A romák indiai eredete és vándorlása <i>Nyugatra (Sztribek Anita és Mucsi Réka fordítása)</i> -----	3
Tálos Endre: Ian Hancock írásához -----	10
Ladik Katalin közreadja: A frigyláda (részlet a készülő regényből) -----	12
Forgács Rezső verse -----	14
Antal István: Performance/2 -----	16
- balogh - : ... örült minden kurva ... -----	17
Tamás Amaryllis: The Happening Is Where We Are (Beszélgetés Gabor Zabo filmrendezővel) --	18
Brickner Balázs: Sárga indián Bódi Antal festőművész élete (regényrészlet) -----	20
Neményi Zsolt verse -----	25
Tandori Dezső: A világ „Írországa” -----	27
Balogh Attila: Humorom -----	32

Luzicza Árpád rajzai
Tandori Dezső rajza
Györgydeák György tusrajza

CONTENTS

Eszkimó Virtuális: Virtual Gypsy -----	2
Ian Hancock: Indian Origins and Westward <i>Migration of the Roma (Translation by Anita Sztribek and Réka Mucsi)</i> -----	3
Endre Tálos: To Ian Hancock's Write -----	10
Katalin Ladik: The Ark of the Covenant -----	12
Rezső Forgács's Poem -----	14
István Antal: Performance/2 -----	16
- balogh - : ... every whore was happy ... -----	17
Amaryllis Tamás: The Happening Is Where We Are (Conversation with Gabor Zabo filmdirector) -----	18
Balázs Brickner: The Yellow Indian Antal Bódi Painter's Life (Part of Novel) -----	20
Zsolt Neményi's Poem -----	25
Dezső Tandori: „Ireland” of the World -----	27
Attila Balogh: My Own Humour -----	32

Graphics by Árpád Luzicza
Graphic by Dezső Tandori
Inkgraphic by György Györgydeák

A szerkesztőség munkatársai

Balogh Attila főszerkesztő

F. Havas Gábor és Prónai Csaba főszerkesztő-helyettesek

Baranyi Ilona olvasószerkesztő

Ladik Katalin szerkesztő (vers)

Tamás Amaryllis szerkesztő (film, interjú)

Neményi Zsolt szerkesztő (széppróza)

Györgydeák György művészeti szerkesztő

Balahoczi Mónika szerkesztőségi titkár

Endrődi Szabó Ernő, Antal István, állandó munkatársak

Eörsi István és Petri György főmunkatársak

Cigányfűró kisebbségsszellemű művészeti és közérzeti folyóirat

Megjelenik: kéthavonta

Kiadja: a **Dunától a Gangeszig Alapítvány**

Felelős kiadó: **Kardos László** elnök

Cím: 1089 Budapest Baross utca 124.

Telefon: 06 30 343-799

A **Cigányfűró** megjelenését a következők támogatják:

Zalka Imre fényképész, Soros Alapítvány, Nemzeti Kulturális Alap

ISSN 1218-3881

Nyomdai előkészítés:

Nyomás: FRAGMENTUM KFT.

OLDALANKÉNT
HÁROM FORINT

KUMOROM

Kálmán világ életében nagy evő volt. Haragudtak is rá, amikor a gyerekek elöl el-elcsente a finomabb falatokat: répát, a megsózott krumplit és a nyersen verejtékező káralábét a levesből, a puhára főtt zúzát petrezselyemmel, káposztával.

Jó brácsás volt. A szakma elhivatottságával mutogatta hegedűjét buszmegállóban, bár eladni nem igazán akarta, de éhező hasa és gyermekei miatt már erre is gondolt.

Mindenki kihalt mellőle, a fiatalokkal nem szívesen muzsikált. Egyedül vállalta föl a lakodalmat.

Szépen felöltözött, dorgálva is feleségét egy-egy folt miatt. Leindult a telepről, hessegetve az utána csordogáló gyerekek sorát.

A lakodalmas házhoz érve illően pálinkával kínálták. – Jó étvágyad lesz ettől, Kálmán – mondogatták. Ennek reményében nagyot húzott a higannyal vegyített italból. Ízét nem furcsállta – hisz minden háznál más a pálinka –, ivott még egy-egy kupicával.

A szükségét érezve, fák mellé és házfalak sarkaihoz lapulva guggolt. Felesége idegesen kereste, hogy a lakodalmi étkekből kisebb falatokat haza vihessen, amikor meglátta Kálmánt kintól gyötrődő arccal guggolni. Mérgesen ripakodott rá:

– Hát te ilyen hamar kiszarod, amit jó szándékkal beléd etettek? Én meg a gyerekekkel a hideg házban éheznek! Hát ennyit ér a te szakmád?

1974. 11. 12.

GÖRÖGFAK 2020